



LUND UNIVERSITY

Suethice

Dissertationer, disputationer och dissertationsöversättningar under 1800-talet

Akujärvi, Johanna

Published in:

Aigis. Nordisk tidsskrift for klassiske studier

2014

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Akujärvi, J. (2014). Suethice: Dissertationer, disputationer och dissertationsöversättningar under 1800-talet. *Aigis. Nordisk tidsskrift for klassiske studier*, 1-43, 1-16. <http://aigis.igl.ku.dk/aigis/2014,1/JA-Suethice.pdf>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Suethice

Dissertationer, disputationer och dissertationsöversättningar under 1800-talet*

av Johanna Akujärvi

Inledning

Få översättningar som har mer än hundra år på nacken torde läsas av andra än den specialintresserade idag. De flesta översättningar faller snabbt i glömska, i bästa fall ersatta av en nyöversättning. Så har exempelvis översättningar av de homeriska eposen avlöst varandra i snabb takt (snabb – för att vara översättningar av antika epos) under 1800-talet,¹ tills Erland Lagerlöfs översättningar publicerades 1908 (*Odysséen*) och 1912 (*Iliaden*).² Lagerlöfs tolkningar blev klassiker, som fick många omtryck men som också har genomgått bearbetningar och revisioner.³ Till hundraårsjubileet har nu de lagerlöfska översättningarna getts ut i oförvanskat skick i Svenska Akademiens serie svenska klassiker.⁴ Denna artikel skall inte behandla detta slags stora översättningar av antik litteratur som nådde generationer av läsare.

En framgångsrik kategori av översättningar av antik litteratur under 1800-talet utgörs av de som gjordes för skolan, till “den studerande ungdomens tjänst” som det ofta står på titelbladet, av både grekisk och latinsk prosa (t.ex. Xenofon och Livius) och

* Dissertationsöversättningarna, som är denna undersöknings korpus, har förtecknats i appendix och numrerats 1–264. För att spara utrymme har alla referenser till publikationerna som ingår i undersökningens korpus formen av siffror som hänvisar till det nummer som publikationen har i appendix till vilket läsaren hänvisas för fullständiga bibliografiska upplysningar.

-
1. M. Wallenberg, *Homäros' Ilias*. I–II. Stockholm 1814–5; *Homäros' Odysseia*. I–II. Linköping 1819–21; J.F. Johansson, *Homeros' sånger från grekiskan. II. Odysseia*. Örebro 1844–5; *Homeros' sånger från grekiskan. I. Ilias*. Örebro 1846; samt nr 164 och 180. Utöver dessa fullständiga och halva översättningar publicerades åtskilliga kortare utdrag.
 2. E. Lagerlöf, *Homeros' Odyssée. Från grekiskan*. Stockholm 1908; *Homeros' Iliad. Från grekiskan*. Lund 1912.
 3. Se J. Stolpe, “Textens irrfärder”, i *GDH* red. av D. Claésson. Göteborg 2010: 499–513.
 4. *Lagerlöfs Homeros. Odysséen; Iliaden*, Stockholm 2012.

poesi (t.ex. Homeros, Vergilius och Horatius).⁵ Detta slags ordagranna översättningar brännmärktes av lärarkåren men trycktes om upprepade gånger, vilket tyder på att de efterfrågades av målgruppen "den studerande ungdomen".⁶ Denna didaktiska översättningstyp är inte heller ämnet för denna artikel.

Denna artikel skall istället lyfta fram en annan både betydande och outforskad kategori av översättningar av antik litteratur under 1800-talet: de översättningar av grekiska och romerska författare till svenska som producerades vid universiteten i Lund, Uppsala och Åbo/Helsingfors och som publicerades som avhandlingar *pro exercitio* ("för övnings skull"), *pro gradu* ("för magistergraden"; officiellt var magister den högsta graden vid filosofiska fakulteten fram till 1872) och *pro munere* ("för anställningen") vid de filosofiska fakulteterna. Det rör sig om sammanlagt 841 dissertationsöversättningar, eller, för att vara exakt, 839 dissertationer från 1800-talet och två från år 1797. Som ovannämnda hjälpredor har dessa dissertationsöversättningar ett slags pedagogisk anknytning och knappt ens den specialintresserade läser dem idag; våren 2012 fanns det fortfarande ouppsprättade exemplar i Lunds universitetsbiblioteks samlingar. Men inte desto mindre är dissertationsöversättningarna intressanta som företeelse. Kanske inte i egenskap av översättningar men just så som dissertationer, det vill säga akademiska lärdomsprov som skrevs och publicerades för att offentligen försvaras av en respondent under en disputationsakt vid universitetens filosofiska fakulteter.

-
5. H., *Öfversättning till Livius' romerska historia 21:sta boken. Till den studerande ungdomens tjenst.* Lund 1885. L., *Öfversättning till Livius romerska historia 22:dra boken. Till den studerande ungdomens tjenst.* Lund 1891. P.A. Hallström, *Xenofons berättelse om Cyrus' fälttåg. De fyra första kapitlen bearbetade för nybegynnare. Grekisk text med mellanradig öfversättning och ordförklaring.* Stockholm 1855. E.H., *Homeros' Ilias. Sång I-IV. Prosaisk öfversättning till den studerande ungdomens tjenst.* Stockholm 1868. A.R.W., *Homeri Odyssee. Sång 1-3. Prosaisk öfversättning till den studerande ungdomens tjenst.* Stockholm 1870. A. Ljung, *Ordagrann öfversättning af Aeneidens trenne första böcker. Med hänvisningar på Ellendt-Seufferts, Törnebladh-Lindroths och Zumpts latinska språkläror. Till ledning för nybegynnare.* Stockholm 1856; *Ordagrann öfversättning af Vergilii Aeneids fjerde, femte och sjette böcker. Med hänvisningar på Ellendt-Seufferts, Rabes, Törnebladh-Lindroths och Zumpts latinska språkläror. Till ledning för nybegynnare.* Stockholm 1866. J. Dahlstein, *Q. Horatii Flacci oder och epoder upplösta i konstruktions-ordning och punktvis öfversatta, jemte uppgift på hvarje odes metrum och bifogade schemata öfver de olika enkla, sammansatta och blandade versslagen; en hjälpreda för den studerande ungdomen vid Elementarläroverken.* Uppsala 1870. Listan skulle kunna fortsättas.
 6. Se de mycket kritiska recensionerna av E.H. 1868 respektive Dahlsten 1870 i *Pædagogisk tidskrift* 5 (1869) 138f. och 8 (1872) 237–9.

Dissertationsöversättningarna är härmed en lätt urskiljbar egen översättningskategori vad gäller omständigheterna kring deras tillblivelse och den primära kontexten för deras reception. De är gjorda av akademiker för akademiker i första rummet och endast sekundärt för den bildade allmänheten. De producerades för disputationsakten och skulle förmodligen visa att respondenten förstod det antika språket och kunde försvara en svensk tolkning av det. I vilken mån de nådde utanför akademien varierade rimligen. Vissa serier av dissertationsöversättningar återutgavs med ett nytt titelblad efter att serien avslutats, för en läsekrets utanför akademins murar.⁷ Någon enstaka reviderades.⁸ Men de allra flesta var begränsade till akademien.⁹

Syftet med denna undersökning är att beskriva företeelsen dissertationsöversättningar till svenska av antik litteratur (men inte dissertationer som översätter till andra målspråk från andra källspråk¹⁰) i Sverige och Finland, dess uppgång och fall, mot bakgrund av dess akademiska kontext, dels den allmänna universitetshistoriska bakgrunden, dels den inomdisciplinära utvecklingen av den klassiska filologin. Denna kontextualisering kompliceras av den ryska erövringen av Finland. Efter 1809 upphör således de samhälleliga förutsättningarna för universiteten i Sverige och Finland att vara desamma, och universitetens institutionella utveckling är inte parallell i de två länderna, även om den inomdisciplinära utvecklingen inte desto mindre uppvisar samma utvecklingstendens, vilket främst kan tillskrivas det faktum att både de svenska och finska filologerna tog intryck från samma källa, Tyskland.

Dissertationsöversättningarna av antik litteratur till svenska är ett intressant material för svensk översättningshistoria av antik litteratur, för svensk och finsk universitetshistoria och för svensk och finsk filologi. Dessa är också de tre kontexter som har

7. Exempelvis nr 137, 138, 164, 182 och 186.

8. Exempelvis J. Tranér, *Anakreons sånger. Från grekiskan*. Uppsala 1833; *Ilias. Från grekiskan*. Uppsala 1836.

9. I detta avseende är kommentaren i L. Hammarsköld, *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*. 2. uppl., öfversedd och utgifven af P.A. Sondén, Stockholm 1833: 503, angående denna studies flitigaste översättare, Johan Tranér belysande: "Tranérs öfriga [d.v.s allt utom korta utdrag ur Ovidius *Metamorfoser* samt *Iliaden* 1–3] Öfversättningar... äro utgifna i Akademiska Dissertationer och således för den större allmänheten mindre tillgängliga."

10. Utanför undersökningen faller således samtida översättningar från grekiska till latin, från latin till grekiska, från svenska till latin, från latin till engelska, från grekiska till finska, för att nämna endast sådana som involverar denna studies två källspråk, grekiska och latin.

störst betydelse för dissertationsöversättningarna som företeelse: dessa svenska översättningar har skapats som ett led i universitetsutbildningen och de faller speciellt under de klassiska språkens studium, även om de inte uteslutande försvarades under presidium av de lärostolar som företrädde de klassiska språken vid universiteten. Idealt skall en undersökning av dissertationsöversättningar sätta in dem i dessa tre sammanhang. Kontextualiseringen måste dock i denna undersökning begränsas till universitet och filologi. Det finns undersökningar och historiska framställningar av dessa två fält som denna undersökning kan falla tillbaka och bygga vidare på,¹¹ men det finns ingen systematisk studie av 1800-talets översättningar till svenska av antik litteratur. Greta Hjelm-Milczyn tecknar en anekdotartad svenska översättningshistoria fram till 1900 utan att alls behandla översättningar av antik litteratur.¹² De punktstudier som finns är otillräckliga för en kontextualisering.¹³ För det skulle det krävas en fullständig historik över 1800-talets antiköversättningar som ännu inte finns. Dissertationsöversättningarna tillhör en så väl avgränsad litterär miljö att de kan undersökas separat, även om denna undersökning naturligtvis hade fått ytterligare en dimension om dessa översättningar hade kunnat relateras till de samtida översättningar av antik litteratur som publicerades utanför akademien för en något mindre enhetlig läsekrets än den som dissertationsöversättningarna vände sig till.

Denna undersökning syftar alltså till en kvantifierande beskrivning av dissertationsöversättningarna; i fokus är inte enskilda aktörer eller publikationer utan den generella utvecklingen av dissertationsöversättningarna som företeelse. Undersökningen faller i tre avdelningar. Den första tecknar den akademiska kontexten, mycket kortfattat och med fokus på de tillstånd och förändringar som har betydelse för dissertationsöversättandet. Denna del bygger på befintliga universitets- och filologihistoriska under-

11. Se nedan för hänvisningar.

12. G. Hjelm-Milczyn, "Gud nåde alla fattiga översättare". *Glimtar ur svensk skönlitterär översättningshistoria fram till år 1900*. Stockholm 1996.

13. R. G:son Berg, "Stilistiska sträfvanden hos Tranér och Adlerbeth", i *Språk och Stil* 5 (1905) 205–33; R. Brieskorn, *Adlerbeths översättningar av Aeneidens fjärde bok*. Vänersborg 1921 (Bihang till Högre Allmänna Läroverkets i Vänersborg redogörelse läsåret 1920–1); I. Korkkanen, *Studier i de svenska översättningarna av Vergilius Aeneis I, II, VI, VII, XI, XII och Bucolica*. Helsingfors 1974 (Meddelanden från institutionen för nordisk filologi vid Helsingfors universitet. Serie A nr 1); S. Malmström, "Horatiusöversättningar som stilspeglar", i *Med andra ord. Texter om litterär översättning* red. av L. Kleberg. Stockholm 1998: 199–222; J. Mogren, *Tegnér's översättningsverksamhet*. Lund 1971 (Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund).

sökningar.¹⁴ Den andra avdelningen presenterar dissertationsöversättningarna: hur källmaterialet insamlats, hur publikationerna fördelar sig kronologiskt decennievise 1790–1890, vilka texter som översätts (denna fråga avgränsas stegvis: språk, prosa eller poesi, epok, genre, författare/titel). Den tredje avdelningen går vidare till att undersöka författarskaps- eller snarare översättarskapsfrågan för dessa dissertationer. Inledningsvis diskuteras det välkända problemet med att avgöra huruvida en äldre – före 1852 – svensk och finsk dissertation är av preses eller respondentens hand. I detta avseende var förhållandet detsamma i Sverige och Finland även efter 1809. Författarskapet är ett problem som i allmänhet tas upp när äldre dissertationer från Uppsala, Lund och Åbo/Helsingfors universitet behandlas.¹⁵ Därför måste denna problematik beröras även i denna undersökning och sättas i relation till dissertationsöversättningarna. Därefter diskuteras de tre typer av upphovsmän till dissertationerna som kan identifieras i detta material. Till slut dras trådarna från undersökningens tre delar samman i avslutningen.

-
14. Universitetshistoria: C. Annerstedt, *Uppsala universitets historia*. II–III. Uppsala 1908–14; S. Lindroth, *Uppsala universitet 1477–1977*. Uppsala 1976; C. Frängsmyr, *Uppsala universitet 1852–1916*. I–II. Uppsala 2010; M. Klinge *et al.*, *Helsingfors universitet 1640–1990*. I–II. Helsingfors 1988–9 (övers. J.-I. Lindén, K. Smeds, N. Edgren); M. Weibull & E. Tegnér, *Lunds universitets historia 1668–1868*. I. Lund 1868; E. Tegnér, *Lunds universitet 1872–1897*. Lund 1897; G. Blomqvist, *Elfenbenstorn eller statskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schüeck*. Lund 1992 (diss.) (Bibliotheca historica lundensis). Svensk och finsk filologihistoria: I.A. Heikel, *Filologins studium vid Åbo universitet*. Helsingfors 1894 (Åbo universitets lärdomshistoria. 5. Filologin); P. Aalto, *Classical studies in Finland 1828–1918*. Helsinki 1980; J. Palm, “Griechisch”, i *Faculty of art at Uppsala University* red. av L. Carlsson. Uppsala 1976: 35–45; S. Lundström, “Latin”, i *Faculty of art at Uppsala University* red. av L. Carlsson. Uppsala 1976: 47–62; B. Lindberg, *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*. Stockholm 1987.
 15. Exempelvis Annerstedt III.2 1914: 169–76; J. Vallinkoski, “Piirteitä suomalaisen väitöskirjan historiasta. Väitöstilaisuuden alkajaisitelmä 11. 12. 1948”, *Bibliophilos* 1949: 1–11; Ii. Kajanto, *Porthan and classical scholarship. A study of classical influences in eighteenth century Finland*. Helsinki 1984: 14–8 (Suomalaisen tiedeakatemiain toimituksia); Klinge *et al.* I 1988: 382–97; Kr. Östlund, “Några nedslag i disputationsväsendet under 1700-talet – exemplet Johan Ihre”, *Sjuttonhundratals* 2006/2007: 151–67; P. Sjökvist, “Att förvalta ett arv – Dissertationerna på Södertörn, nylatin och exemplet Harald Vallerius”, i *En bok om böcker och bibliotek. Tillägnad Louise Brunes* red. av E. Jansson. Södertörn 2009: 95–119.

1 Den akademiska kontexten

Dissertationsöversättningarna är produkter av sin tid och präglas av sitt sammanhang i universitetet, i den filosofiska fakulteten, av forskning, undervisning och examination i de två klassiska språken och av språkens ställning inom och utom akademien. I detta avsnitt tecknas i mycket grova drag de omständigheter och förändringar i universitetsutbildningen vid de filosofiska fakulteterna i Sverige och Finland som hade direkt betydelse för dissertationsöversättningarna, omständigheterna kring deras produktion: författande, tryckning, disputationen. För en fullständig bild hänvisas till de universitets- och filologihistoriska framställningar som anförs i fotnoterna. Dissertationsöversättningarna har, som ovan nämnts, inte tidigare undersökts systematiskt, även om de som haft anledning att studera 1800-talets dissertationslitteratur har noterat att det under en period producerades stora mängder dissertationsöversättningar.¹⁶

Materialet uppvisar intressanta skillnader mellan grekiska och latin vad gäller både kvantitet och kronologisk distribution, vilket rimligen har sin förklaring i respektive språks ställning i utbildningen; en annan skiljelinje går mellan de dissertationsöversättningar som publiceras i Finland respektive Sverige. En studie av dem kan således inte göras utan hänsyn till den akademiska kontexten i Sverige och Finland.

1.1 Sverige

De kronologiska ramarna för denna studie är 1797 och 1894 då den första (nr 15) respektive sista (nr 231) dissertationsöversättningen till svenska av ett antikt verk publicerades.

Denna studie sammanfaller med andra ord kronologiskt i stort med den period i svensk filologi (1800–90) som inte får någon egen benämning men som föregår den period som Bo Lindberg kallar "den moderna filologien" i sin historik över den klassiska filologin i Sverige.¹⁷ Lindbergs undersökning av filologin i Sverige är oundgänglig

16. Heikel 1894: 290–3, Palm 1976: 38, Aalto 1980: 30 och 78, Lindberg 1987: 117f., Klinge *et al.* II, 1989: 397f.

17. Till grund för följande redovisning ligger framförallt Lindberg 1987: 93–227 och andra skrifter som nämns ovan n. 15.

som bakgrund för denna studie. Av utrymmesskäl är det här nog att framhålla de grova dragen av den bild som Lindberg tecknar av filologin före 1890.

Filologin, det vill säga studiet av och i mindre grad forskningen om de klassiska språken och deras texter på universiteten kan, före den moderna filologin, sägas vara präglad av de nära banden mellan akademi och kyrka, av latinets starka ställning i skolor och läroverk och av den arbetsbelastning för både lärare och studenter som examinationsbördan till följd av latinobligatoriet och kraven på latinsk språkfärdighetsutbildning innebar.¹⁸ Dessa omständigheter var institutionella arv från föregående tider som levde vidare långt in på århundradet.

Nytt var att framförallt den antika grekiskan men även latinets började bli studie- och forskningsämnen i sin egen rätt och att studiet av det antika (språken, litteraturerna, kulturen) höll på att etableras. Utvecklingen gick i riktning mot allt större frigörelse från språkens praktiska användning, vilket för latinets del hade inneburit att det hade studerats för den praktiska latinfärdigheten i både tal och skrift och för grekiskans del att den hade studerats för teologins och bibelns skull. Vid Lunds universitet var grekiskans underordning under teologin särskilt tydlig i och med att ämnet företrädades av *linguarum orientalium et græcæ professor* fram till 1812 och där visade sig denna grekiskans emancipation genom att den självständiga lärostolen i grekiska återskapades och Esaias Tegnér utnämndes till *græcæ linguæ professor* 1812.¹⁹

Denna utveckling är inte unik för Sverige utan återspeglar det av nyhumanismen stimulerade och fördjupade intresset för antiken i allmänhet och för den förklassiska och klassiska grekiska litteraturen, kulturen, historien, andan i synnerhet. I den svenska universitetsmiljön märks denna idéströmning genom ett större intresse för det antika i sig, men till skillnad från nyhumanismen i Tyskland, som influerade Sverige starkt, var

18. Mer om latinets i läroverk och bandet mellan läroverk och kyrka: L.N. Nilehn, *Nyhumanism och medborgarfostran. Åsikter om läroverkets målsättning 1820–1880*. Lund 1975 (Bibliotheca historica lundensis); E. Rodhe, *Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. En kyrkohistorisk undersökning*. Lund 1908 (Lunds universitets årsskrift); O. Wennås, *Striden om latinväldet. Idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet*. Stockholm 1966 (Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala).

19. Det hade funnits en självständig lärostol i grekiska när Lunds universitet instiftades. Den var sammanslagen med lärostolen i österländska språk från 1682 när universitetet återupptog verksamheten efter det skånska kriget, fram till 1812, med undantag för en kort period när Elof Steuchius (adlad Steuch) och Peter Estenberg var professorer i grekiska (1713–9 och 1719–27); se Weibull & Tegnér 1868: 185 och 198–203.

den i Sverige "mer konservativ", med Lindbergs ord.²⁰ Orsaken står att finna främst i det ovannämnda institutionella arvet, nämligen latinobligatoriet, bandet till kyrkan och en med det kyrkliga bandet nära sammanhängande svag professionalitet, specialisering och ämnestrohet. I Sverige frigörs studiet av grekiskan från dess tidigare dominerande teologiska ram, utvecklas och får en starkare ställning, men det uppnår aldrig samma starka ställning som i Tyskland; i Sverige rubbades inte heller latinets ställning nämnvärt eftersom det förblev ett obligatoriskt ämne för filosofieexamen fram till 1891, även om dess betydelse kringskars alltmer med tiden. Latinobligatoriet innebar att latinets företrädare var bundna till att undervisa och examinera på elementär nivå, vilket inte lämnade mycket krafter till forskning. Framstående filologer var sällan trogna de klassiska studierna. Det var inte ovanligt att professorer vid filosofiska fakulteten sökte befordran till en bättre avlönad teologisk professur; det var även vanligt att lektorer vid universitet och läroverk prästvigdes och befordrades till kyrkoherde i något av stiftets församlingar då detta var ekonomiskt fördelaktigt och prebendepastorat var vanliga löneförmåner för professorer som lät prästviga sig. Det kyrkliga bandet bestod orubbat fram till 1849 då lärarkarriären skildes från prästkarriären genom avskaffandet av den så kallade dubbla tjänsteårsberäkningen (skolmännens tjänsteår räknades dubbelt mot prästers tjänsteår när de konkurrerade om samma kyrkliga tjänster). Även efter att den förmånliga tjänsteårsberäkningen hade avskaffats kunde filologer fortfarande byta karriär, men de gynnades inte längre.

År 1852 reviderades statuterna för de svenska universiteten; detta var den första ändringen av de svenska universitetens reglementen på nära två sekler. De ändringar som hade särskild betydelse för dissertationsöversättningarna är att de nya statuterna innebar att latinet upphörde vara obligatoriskt språk för avhandlingar, att avhandlingarna och disputationerna *pro exercitio* avskaffades, att studenten själv skulle skriva och försvara sin avhandling och att vetenskaplig skicklighet skulle vara den enda befordringsgrunden till akademiska tjänster. Genomslaget i dissertationsöversättningarna är markant. Efter ytterligare ändringar i statuterna år 1876 – gällande, bland annat, tillsättande av sakkunniga för att granska ansökningar till tjänster – var de institutionella villkor på plats vilka sammantagna drev på utvecklingen mot ett modernt universitet för utbildning och forskning snarare än (allmän)bildning. Vetenskaplig

20. Lindberg 1987: 104.

skicklighet snarare än anciennitet skulle vara grund för befordran till de akademiska tjänsterna, och de sökandes vetenskapliga produktion skulle granskas av sakkunniga. Att fördjupade ämneskunskaper snarare än mångkunnighet premierades ledde till en större trohet till ämnet; att vetenskapliga studier förväntades resultera i påvisbara nya rön som befordrade det inomfackliga vetandet både nationellt och internationellt snarare än i synteser av gammalt vetande eller i prov på retorisk eller estetisk skicklighet ledde till att avhandlingarnas form ändrades, liksom till att undervisningens karaktär blev en annan då den skulle lära ut inte endast färdig kunskap utan hur kunskapen kan nås. Resultatet var professionalisering, specialisering, större vetenskaplighet och internationalisering både bland filologer och andra vetenskapsidkare.

Dessa är djupgående förändringar i hela det svenska universitetssystemet vars effekter på den klassiska filologin i Sverige är synbara; detta har Lindberg studerat. Denna studie visar hurdan effekt dessa förändringar hade på dissertationsöversättningarna.

1.2 Finland

Efter att Ryssland hade erövrat Finland och bildat Storfurstendömet Finland 1809 hörde Kungliga Akademin i Åbo inte längre till det svenska universitetssystemet.²¹ Kungliga Akademin i Åbos namnbyte först till Kejsarliga Akademin och sedermera, efter flytten till Helsingfors 1828, till Kejsarliga Alexanders Universitetet i Finland är de mest manifesta förändringarna från förhållandena som rådde under svensktiden. Här kan endast de förändringar nämnas som är relevanta för denna undersökning.

Även om Åbo akademis svenska arv var starkt, innebar den nya politiska och samhällsliga situationen i Finland efter den ryska erövringen att universitetssystemets utveckling inte är parallell med den svenska. Universitetsreformer och institutionella förändringar är inte desamma i Finland som i Sverige och de genomförs inte vid samma tidpunkter, men utvecklingstendensen är densamma. Särskilt den disciplinära utvecklingen av klassisk filologi gick åt samma håll tack vare att förebilden för båda var de tyska filologiska framstegen, men även generellt gick utvecklingen inom den filosofiska fakulteten i Sverige och Finland åt samma håll: bort från att fungera som en propedeu-

21. Till grund för följande redovisning ligger framförallt Klinge *et al.* II, 1989, särsk. 391–417 och andra skrifter som nämns ovan n. 15.

tisk inrättning som erbjöd grundläggande studier på en elementär nivå inför mer avancerade studier i de högre fakulteterna till en självständig och likvärdig fakultet för både undervisning och forskning.

I Finland försvagades universitetets band till kyrkan tidigare än i Sverige. Dessutom fick universitetet nya statuter redan 1828 i samband med flytten till Helsingfors efter Åbo brand, som hade förstört biblioteket och andra samlingar även om arkivet och vissa universitetsbyggnader förskonades. Den reform som hade störst betydelse för materialet för denna studie var att disputationen *pro gradu* vid filosofiska fakulteten gällde doktorsgraden och inte längre magistergraden; disputationen *pro exercitio* gällde magistergraden. I Sverige fortsatte magistergraden att vara den högsta graden vid filosofiska fakulteten fram till 1872. Även 1852 reformerades universitetets statuter i Finland; också där upphörde nu latinet att vara obligatoriskt språk för akademiska avhandlingar och disputationerna *pro exercitio* avskaffades. Härmed försvann även i Finland den praxis som varit förbunden *pro exercitio*-dissertationerna, nämligen att studenten bekostade tryckningen av och disputerade på en avhandling som skrivits av preses. I Finland genomfördes samtidigt sådana ändringar i filosofie kandidatexamen som befrämjade specialisering och fördjupade ämneskunskaper. Motsvarande reformer dröjde i Sverige. Dock märks 1852 års reformerade statuter inte i materialet för denna undersökning eftersom den sista dissertationsöversättningen från Kejsarliga Alexanders Universitetet i Finland lades fram 1849 (nr 35).

2 Dissertationsöversättningarna

Uppgifter om befintliga dissertationsöversättningar har samlats med hjälp av de kataloger över äldre svensk och finsk disputationslitteratur som finns: Gabriel Marklins två kataloger täcker svenska och finska dissertationer 1778–1855;²² Carl Gustaf Wahlbergs, Aksel Josephsons och Axel Nelsons bibliografier täcker dissertationer publicerade vid

22. G. Marklin, *Catalogus disputationum in academiis Scandinaviae et Finlandiae Lidenianus continuatus... Annis MDCCLXXVIII.–MDCCCXIX*. Uppsala 1820 och *Catalogus disputationum in academiis Sveciae et Fenniae habitarum Lidenianus iterum continuatus... Annis MDCCCXX.–MDCCCLV*. Uppsala 1856.

svenska universitet och högskolor 1855–1910;²³ Jorma Vallinkoskis och Otto Hjelts bibliografier har använts för att komplettera de svenska förteckningarnas uppgifter om finska dissertationsöversättningar.²⁴ Appendix redovisar de översättningar som utgör denna undersöknings korpus.

Varje enskild dissertation har sedan studerats, för att från titelbladet samla in uppgifter om preses titel när dissertationen publicerades, respondent och datum för disputation, samt för att undersöka exakt vilket stycke som översatts (om det inte framgår av titelbladet) och vad inlagan innehåller av eventuella dedikationer, gratulationer, inledning, kommentarer och efterord utöver översättning.²⁵

1800-talets dissertationer är som bekant ofta mycket tunna publikationer som trycktes inför disputationen. De flesta dissertationsöversättningar är knappt 20 sidor tjocka. För dissertationsöversättningarna innebar latinobligatoriet att publikationerna är två- eller trespråkiga. Själva översättningen är svensk, men alla paratexter – titelblad, förord, kommentarer – skrevs på latin. Dissertationer som översätter grekisk litteratur blir ofta trespråkiga då de har en grekisk parallelltext vid sidan av den svenska översättningen och den latinska kommentaren. Efter 1852 får vi allt fler dissertationsöversättningar som är helsvenska; inledning och kommentar är förvisso ofta mycket kortfattade eller till och med obefintliga, men titelbladen är svenska. Efter 1852 växer även dissertationernas omfång.

De separata dissertationerna var ofta delar av längre dissertationsserier. De enskilda delarna numrerades; pagineringen var kontinuerlig från den ena delen till den andra; brottet från den ena delen till den andra kunde komma mitt i en mening eller mitt i ett ord. Ibland försågs dissertationsserierna med ett nytt gemensamt titelblad när

23. C.G. Wahlberg, *Förteckning öfver offentligen försvarade akademiska afhandlingar vid kongl. universiteten i Upsala och Lund (1852–1877), kongl. Carolinska Mediko-Kirurgiska Institutet i Stockholm (1842–1877) och kejsarl. Alexanders-Universitet i Helsingfors (1853–1877) jemte de under samma tid vid dessa högskolor utgifna program*. Uppsala 1877; A.G.S. Josephson, *Avhandlingar ock program utgivna vid svenska ock finska akademier ock skolor under åren 1855–1890. Bibliografi*; med förord af bibliotekarien C. Annerstedt. Uppsala 1891–7; A. Nelson, *Akademiska afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor läsåren 1890/91–1909/10 jämte förteckning öfver svenskars akademiska afhandlingar vid utländska universitet under samma tid. Bibliografi*. Uppsala 1911.

24. J. Vallinkoski, *Turun akatemian väitöskirjat/Die Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboënsis). 1642–1828*. Helsinki 1962–9; O.E.A. Hjelt, *Det finska universitetets disputationsoch programlitteratur under åren 1828–1908. Systematiskt ordnad*. Helsingfors 1909.

25. Jag vill tacka personalen i specialläsesalen i UB i Lund som underlättat denna del av arbetet. Jag inte kunnat inspektera två dissertationer (nr 93 och 194a).

serien var avslutad. Men det hände även ofta att serierna avbröts efter en eller några delar. Det finns 82 serier av dissertationsöversättningar. Dessa är mellan 2 och 90 delar långa. Således, om dissertationsserierna räknas som en publikation och inte de separata dissertationerna som ingår i serien, finns det 264 dissertationsöversättningar. Av dessa 264 består 167 (63%) av översättningar av grekiska och 97 (37%) av latinska texter. Men om de enskilda dissertationerna räknas som separata publikationer, vilket även är det antal disputationer som dissertationerna ledde eller skulle ha lett till, finns det 841 dissertationsöversättningar. Av dessa 841 består 647 (77%) av översättningar av grekiska och 194 (23%) av latinska texter. Den grekiska dominansen är markant vare sig man räknar dissertationsserier eller enskilda dissertationer. Efter 1852 har vi inga dissertationsöversättningsserier; mer om detta nedan.

Denna undersökning ägnas åt de enskilda publikationerna, det vill säga de enskilda 841 dissertationsöversättningarna eftersom dissertationerna tagna var för sig hellre än serievis ger en tydligare bild av verksamheten och publikationernas kronologiska spridning. I materialurvalet har två begränsningar tillämpats. (1) Endast de dissertationer som först och främst är översättningar medtas; detta utesluter några få sena dissertationer som är kommentarer eller textstudier med bifogade översättningar.²⁶ (2) Endast de dissertationer som enligt titelbladet skulle ventileras vid den filosofiska fakulteten medtas; detta utesluter några få sena teologiska avhandlingar som innehåller översättningar,²⁷ samt några avhandlingar som ventilerades vid domkapiteln, för avancemang i läroverk eller i kyrkan.²⁸

För att ge ett något bättre uppfattning om dissertationsöversättningarna skall materialet nu presenteras i siffror och brytas ner i kategorier.

26. T.ex. J.F. Engberg, *Pindari Pythium carmen decimum explicatum*. Uppsala 1872; T.F. Kylander, *Sextus Propertius. En literatur-historisk studie*. Uppsala 1877.

27. A.R. Alvin, *Chrysostomi homilia öfver I Kor. 8 efter en grekisk handskrift*. Linköping 1885 (diss. Uppsala); T.F. Kylander, *Ignatii bref till efeserna*. Linköping 1901 (diss. Lund).

28. T.ex. F.A. Blix, *Brefvet till Diognet. Öfversättning med inledning och några anmärkningar*. Uppsala 1876; T.F. Kylander, *Sextus Propertius. II. Elegiæ quædam primi libri Propertii suethicis versibus expressæ annotationibusque instructæ*. Linköping 1884; A.J. Jacobson, *T. Calpurnii Siculi bucolica ex recensione Henrici Schenkl suethicis versibus expressa*. Uppsala 1890; J. Bergman, *Aurelii Prudentii Clementis Hymnum omnis Horae suethicis versibus expressum, adnotationibus instructum*. Uppsala 1891.

2.1 Kronologi

Tabell 1 redovisar hur de 841 dissertationsöversättningarna fördelar sig decennievís från 1790- till 1890-talet. *GR&LA*-raden visar hur många översättningar av både grekisk och romersk litteratur som publicerades för varje decennium; de två föregående raderna visar hur dessa fördelar sig på översättningar av grekiska (*GR*-raden) respektive romerska (*LA*-raden) texter. Den sista kolumnen summerar antalet översättningar för respektive grupp.

	90-99	00-09	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	<i>S:a</i>
<i>GR</i>	2	13	134	177	177	117	14	9	3	–	1	647
<i>LA</i>	–	3	10	15	67	40	45	13	1	–	–	194
<i>GR&LA</i>	2	16	144	192	244	157	59	22	4	–	1	841

Tabell 1. Kronologisk fördelning 1790–1899

Översättningarna fördelar sig ojämnt över decennierna. Produktionen av dissertationsöversättningar var hög mellan 1810- och 1840-talen, med en markant kulmen på 1830-talet med dess 244 översättningar. Produktionen stiger snabbt under 1800-talets första decennier och den sjunker nästan lika snabbt på 1850-talet. 1852 är en viktig brytpunkt. Det stora flertalet, 771 av 841 dissertationsöversättningar (92%), publicerades före 1852, efter 1852 endast 70. Fram till 1875 var antalet dissertationsöversättningar fortsatt högt i förhållande till andra slags dissertationer i klassiska språk, även om de sjönk markant i absoluta tal efter 1852.²⁹ Efter 1875 publicerades en enda dissertation som enligt titelbladet var en översättning först och främst (nr 231, år 1894); att Elias Janzons disputerade på en översättning och även fortsättningsvis meriterade sig främst med översättningar befrämjade inte hans fortsatta universitetskarriär.³⁰

Översättningarna från grekiska är långt fler än de från latin. Men när de 647 översättningarna av grekiska texter och de 194 översättningarna av latinska texter bryts ner decennievís kan det noteras att det under två decennier producerades fler översättningar av latinska än av grekiska texter. Tabell 1 visar att fram till 1830-talet går siff-

29. Lindberg 1987: 117 och 234f.

30. Så även Lindberg 1987: 280.

rorna uppåt för de två språken och att de på 1840-talet sjunker för bägge (för grekiskans del kan en avmattning märkas redan på 1830-talet); på 1850- och 60-talen bryts mönstret. På 1850-talet gick det totala antalet översättningar ner mycket i jämförelse med föregående decennium, särskilt översättningarna från grekiska. Översättningarna från latin steg däremot och överträffar både översättningarna från grekiska under samma tid och föregående decenniums översättningar från latin. Nästa decennium har det totala antalet översättningar sjunkit ytterligare, och siffrorna i både latin och grekiska pekar nedåt, men översättningarna från latin är fortfarande något fler än översättningarna från grekiska. På 1870- och 1890-talen översätter däremot fyra av de sammanlagt fem dissertationsöversättningarna grekiska texter.

2.1.1 Uppgång och fall

Att år 1852 är en brytpunkt i utvecklingen kan tillskrivas den ovan nämnda revisionen av statuterna för universiteten i Uppsala och Lund, som antogs 1852 och trädde i kraft 1853 med övergångsregler som gällde fram till magisterpromotionen i Uppsala år 1854.³¹ De nya statuterna invercade på produktionen av dissertationsöversättningar i Sverige på två sätt.

Ändringen innebar att reglerna för examination, dissertationsskrivande och disputation ändrades i filosofiska fakulteten. Studenten skulle inte behöva ha betyg i fakultetens samtliga ämnen för kandidatexamen, och han skulle skriva och försvara sin dissertation själv utan preses hjälp (mer om författarskapet nedan). Svenska och senare även andra moderna språk tilläts vid sidan av det tidigare obligatoriska latinet. Redan på 1830- och 40-talen publicerades helsvenska dissertationsöversättningar, men det krävdes alltid ett särskilt kungligt tillstånd.³² Dissertationen och disputationsakten ändrade karaktär. Med Sten Lindroths ord: “[Magisterdisputationen] upphörde... att vara ett prov på god latinitet och dialektisk färdighet och blev i stället ett vetenskapligt specimen, för vilket respondenten ensam bar ansvaret.”³³ Dissertationens, det vill säga publikationens, betydelse ökade i relation till själva disputationsakten. Detta reflekteras i att publikationerna börjar bli tjockare. Ett annat tecken på disputationskulturens till-

31. Frängsmyr 2010 I: 295.

32. Se Weibull & Tegnér 1868: 355. Nr 1, 12, 137, 138, 143, 144.

33. Lindroth 1976: 163.

bakagång är att dissertationerna för övnings skull – dissertationerna *pro exercitio* som det kunde stå på titelbladet – avskaffades samtidigt; nu disputerade studenterna endast för magistergraden.³⁴ Det slogs även fast att vetenskaplig skicklighet skulle vara den enda grunden för bedömning av sökande till akademiska tjänster.

Jag har inte kunnat studera hur dessa regeländringar för avhandlingar och disputationer reflekteras i andra ämnesområden och dissertationstyper, men i dissertationsöversättningarna är de märkbara på fyra sätt: antalet dissertationer sjunker kraftigt; dissertationerna får större omfång; de är nu separata publikationer och ingår inte i dissertationsserier; dissertationerna är oftare helsvenska.

Två samverkande faktorer bidrog till att produktionen av dissertationsöversättningar minskade och slutligen upphörde. För det första medförde avskaffandet av avhandlingarna *pro exercitio* en omedelbar kraftig minskning då dessa utgjorde cirka 60% av alla dissertationsöversättningar i Sverige före 1852; med ett undantag (nr 72) är samtliga dissertationsöversättningar från Åbo/Helsingfors *pro exercitio*. För det andra, när de nya statuterna hade gjort vetenskaplig skicklighet till den enda befodringsgrunden, försvann över tid ett viktigt incitament att disputeras på översättningar då de inte premierades lika högt som avhandlingar som lade fram nya rön. Dissertationsöversättningarnas slutliga försvinnande är alltså en följd av framväxten av modern filologisk vetenskap i det nya utbildningsuniversitetet som höll på att ersätta det gamla bildningsuniversitetet för statens och kyrkans ämbetsmän.³⁵ En översättning som lärdomsprov demonstrerade studentens förståelse av källspråket och formuleringsförmåga på målspråket, hans versifikatoriska förmåga om det var en poetisk översättning (vilket en mycket stor del av översättningarna av poetiska texter var) samt hans lingvistiska, historiska och litterära handbokskunskaper om översättningen hade en kommentar, men dess vetenskapliga värde uppfattades – och uppfattas fortfarande – som tveksamt.

34. Däremot fortsatte man att publicera *specimina* för meritering till tjänster, men de sakkuniga bedömde inte endast de sökandes provavhandling utan hela deras vetenskapliga produktion; se Lindberg 1987: 233f.

35. Se även analysen i Lindberg 1987: 232–6. Lindberg noterar vidare att antalet avhandlingar som ventilerades i klassiska språk mer än halverades under perioden 1891–1925 jämfört med 1856–90, vilket förklaras inte endast med de högre ställda kraven på avhandlingar utan även på en sviktande arbetsmarknad för lärare i klassiska språk i och med att klassiska språk trängdes undan från skolor och läroverk.

Snart räckte den inte längre för magister- och doktorsgraden, inte om man ville kvalificera sig för en framgångsrik akademisk karriär, vilket den ovannämnde Janzon visar.

Ett intressant fenomen från 1860-talet, det sista decennium då dissertationsöversättningar producerades i större skala, är att medan antalet översättningar från grekiska till svenska var lågt i jämförelse med antalet översättningar från latin till svenska, produceras det plötsligt en större mängd översättningar från grekiska till latin. Under hela den undersökta perioden görs det någon eller några dissertationsöversättningar från grekiska till latin nästan varje decennium.³⁶ På 1860-talet publiceras 13 sådana översättningar utöver de 9 översättningarna från grekiska till svenska. Att översätta en grekisk text till latin hellre än till svenska kan ses som en särskild utmaning till en speciellt begåvad student, en möjlighet för honom att visa att han inte bara förstår grekiska utan även behärskar latin väl; före 1852 skulle en översättning till latin även kunna ses som beroende på latinobligatoriet. Den kraftiga ökningen på 1860-talet är intressant och sannolikt en reaktion på förändringarna i universitetsutbildningen och ett sätt att fortsätta traditionen att disputeras på en översättning då kraven för magisteravhandlingen höll på att bli högre. Att översätta en text från grekiska till latin är betydligt svårare än att översätta samma text till svenska; således tycks dissertationsöversättningen därigenom leva upp till högre ställda krav.³⁷ Men denna ökning beror uppenbart även på en person, Johan Spongberg, professor i grekiska 1853–74 i Uppsala. Under den tid då han innehade professuren i Uppsala producerades sammanlagt 17 dissertationsöversättningar från grekiska till latin, av vilka 15 är uppsaliensiska och 2 lundensiska. Rimligen återspeglar den kraftiga ökningen i just Uppsala Spongbergs praxis att i föreläsningar översätta grekiska prosatexter till latin; poesi översatte han till svenska på originalets meter.³⁸

36. 3 på 1790-talet, 4 på 1800-talet, 3 på 1810-talet, 1 på 1830-talet, 3 på 1840-talet, 1 på 1850-talet, 3 på 1870-talet.

37. En än större utmaning är att översätta från latin till grekiska; det finns endast en dissertationsöversättning av detta slag: C.A. Melander, *Carmina aliquot Catulli Græce reficta*. Lund 1871.

38. Spongberg var inte någon produktiv författare. Utöver dissertationerna *pro gradu* som Spongberg enligt titelbladet inte översatt själv (nr 70), för meritering (*De commentario Dionysii Cassii Longini περὶ ὑψους expositio*. I–IX. Uppsala 1833, 1835) och som preses (nr 170), har han publicerat två översättningar: Thukydides 2.1–34 till latin (*Interpretationis latinae Thucydidis specimen*. Uppsala 1863 (program UU)) och Sofokles *Aias* till svenska (*Ajax Sophoclea, suethicis versibus expressa*. I–II. Uppsala 1866 (program UU)).

Men utvecklingen mot dissertationsöversättningarnas försvinnande är obeveklig. Estetik, värtalighet, språkfärdighet – svensk eller latinsk – upphörde att vara utbildningens huvudmål, även om de fortsätter att vara viktiga färdigheter. Det är ett tecken i tiden att den uppsaliensiska titeln *eloquentiae et poëseos professor* blir *professor i latinska språket och litteraturen* 1859 när Per Johan Petersson efterträdde Carl Edvard Zedritz; professurens titel är svensk, men den översätter inte den gamla latinska titeln, utan anger en ny ämnesinriktning.³⁹

Dissertationsöversättningarnas tillbakagång kan således förklaras med att 1852 års statuter avskaffade disputationerna *pro exercitio* och därmed den mest vanliga typen av översättningsdissertationer och med att den tilltagande specialiseringen och professionaliseringen och de ökade kraven på vetenskaplighet slutligt utplånade dissertationsöversättnings meritvärde. Deras uppgång kan inte tillskrivas lika påtagliga faktorer men får sökas i det nyhumanistiska intresset för antiken och dess litteratur vid universitetet, vilket blir märkbart vid Uppsala universitet under Johan Floderus och senare Christopher Dahls professurer.⁴⁰ Nyhumanismen innebar en orienteringen bort från teologisk grekiska och praktisk latinfärdighet mot den förklassiska och klassiska (särskilt den grekiska) antikens litteratur och kultur för deras egen skull. Dissertationsöversättningarna var varken det första eller det enda uttrycket för denna förskjutning av fokus, men de visar tydligt att den klassiska litteraturen blev läst och att de antika språken studerades utanför de teologiska ramarna. I detta sammanhang är det intressant att notera att grekiska källtexter dominerar. Denna starka övervikt för grekiska texter kan delvis tillskrivas den nyhumanistiska strömningen, och delvis språkstudiesituationen. Latinet var inte bara ett tvångsämne på universitetet och dessförinnan i skolan, utan det skulle också behärskas aktivt och tillämpas praktiskt. Latinet är ett språk som studenten studerat längre och behärskar bättre än grekiska, och därför är en översättning från latin till svenska inte ett lika imponerande lärdomsprov som en översättning från grekiska.

39. Jfr Frängsmyr II: 138.

40. Jfr S. Lindroth, *Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden*. Stockholm 1975: 196–220, särsk. 202–7; se även *Svenskt biografiskt lexikon*, s.v. “Dahl, Christopher” och “Floderus, Johan”.

Dissertationsöversättningarna själva ger inget direkt svar på den mer generella frågan varför översättning till svenska av antika författare var ett lämpligt material för en dissertation som skulle ventileras vid den filosofiska fakulteten. Förord och efterord lyfter i allmänhet fram textens estetiska kvalitéer, översättningarna av poetiska texter är oftast metriska och översättaren uttrycker ibland en förhoppning om att bidra till den svenska poetiken (särskilt i metrikens fält: översättningar av poesi är i allmänhet på vers) eller om att skapa något vackert som den svenske läsaren kan njuta av. Detta och det övervägande skönlitterära textvalet visar indirekt på att översättning i det närmaste är ett väntat utfall av mötet mellan nyhumanism och den svenska universitetsutbildningen med de klassiska språkens (särskilt latinets) dominans i filosofiska fakulteten och ett fokus på språkinläring och -färdighet i en utbildning som inte syftade att ge specialist- utan generalistkompetens.

2.2 Val av texter

Texterna som översätts är huvudsakligen av den typ som idag skulle kallas för skönlitterär. Detta avsnitt undersöker vilka författare och texter som översattes. Eftersom en alfabetisk lista på samtliga de författare och texter som översattes inte är upplysande, presenteras författare och texter sorterade i kategorier vilka torde ge en bättre uppfattning om vilken typ av litteratur som huvudsakligen översattes. De översatta texterna presenteras således i de grova kategorierna språk, prosa-poesi, epok samt genre. Enstaka längre texter översätts i sin helhet, men det vanligaste är att en författare översatts i utdrag; om en text är kort nog kan det hända att den översatts i sin helhet. I det följande görs ingen åtskillnad mellan författare som översatts i utdrag eller komplett.

2.2.1 Prosa-poesi

Tabell 2 och 3 sammanfattar hur de 841 dissertationsöversättningarna fördelar sig på kategorierna prosa och poesi i de två språken. Det har nämnts ovan att 647 av 841 dissertationsöversättningar består av översättningar av grekiska texter och 194 av latinska texter. 618 av 841 dissertationsöversättningar består av översättningar av poetiska texter; av dessa 618 består 518 av översättningar av grekiska poetiska texter och 100 av latinska poetiska texter. 223 av 841 dissertationsöversättningar består av översättningar av prosatexter; av dessa 223 består 129 av översättningar av grekiska

prosatexter och 94 av latinska prosatexter. Tabellerna 2 och 3 presenterar samma siffror på olika sätt; procentsatserna har lagts till för att förtydliga hur stor andel av respektive språks källtexter utgörs av prosatexter respektive poetiska texter (tabell 2) och hur de två texttyperna fördelar sig över de två språken (tabell 3).

	Grekiska	Latin	S:a
Poesi	518 (80%)	100 (52%)	618
Prosa	129 (20%)	94 (48%)	223
S:a	647 (100%)	194 (100%)	841

Tabell 2. Prosaiska/poetiska källtexter: andelen prosa/poesi i de två språken

	Poesi	Prosa	S:a
Grekiska	518 (84%)	129 (58%)	647
Latin	100 (16%)	94 (42%)	194
S:a	618 (100%)	223 (100%)	841

Tabell 3. Prosaiska/poetiska källtexter: andelen grekiska/latin i de två texttyperna

Eftersom översättningarna av både grekiska texter och av poetiska texter är långt fler än översättningarna av latinska texter respektive prosatexter är det inte förvånande att översättningar av grekiska poetiska texter dominerar i materialet. Det är anmärkningsvärt att det nästan råder jämnvikt mellan prosa och poesi bland översättningarna från latin.⁴¹

2.2.2 Epok

Det är lätt att avgöra om texten är skriven på grekiska eller latin och om den är i bunden metrisk form eller inte, knivigare är det att dra kronologiska och generiska gränser för litteratur. Här följs i stort den konventionella periodiseringen som återfinns

41. I denna analys har nr 193 delats upp så att 7 av dess 14 delar räknas som grekisk poesi och 7 som latinsk poesi; denna dissertationsöversättning är den enda som består av översättningar från denna undersöknings båda källspråk.

bland annat i *Nationalencyklopedin* (jämför tabell 4 och 5),⁴² dock med den ändringen i jämförelse *NE:s* periodisering att perioden “romersk kejsartid” har förkortats något och perioden “senantik” har införts. Många av de kronologiska gränsdragningarna mellan epoker sammanfaller med viktiga historiska händelser som är avgörande för den politiska, sociala och kulturella utvecklingen. Det innebär inte att kulturyttringar som litteratur ändrar karaktär över en natt utan snarare att förutsättningarna för politiska och samhällsliga förändringar som reflekteras i kulturprodukter finns på plats vid det aktuella årtalet.

Det är inte heller lätt att räkna exakt hur många dissertationsöversättningar som hör till vilken litterär period. Detta beror dels på att vissa av de översatta texterna, eller snarare textsamlingarna, är svåra att tidsbestämma, dels på att vissa dissertationsserier samlar texter av olika tider och genrer. Till den förra kategorin hör *Anacreontea* och *Anthologia Græca* (det är i allmänhet *Anthologia Palatina* som översätts under denna benämning) vilka båda samlar dikter från olika tider och av olika händer, även om alla dikter i *Anacreontea* tillskrivs Anakreon från Teos (500-talet f.Kr.).⁴³ Till den senare kategorin hör framförallt några översättningar av dikter som traderats separat.⁴⁴ Tabell 4 och 5 visar den kronologiska fördelningen när alla de dissertationsöversättningar vars källtexter inte säkert kan föras till en enda period förts till en separat kategori.

Period	Diss.övers.
Förklassisk (– c. 500 f.Kr.)	206
Klassisk (400- o. 300-talen f.Kr.)	302
Hellenistisk (323–31 f.Kr.)	45
Kejsartid (31 f.Kr.–284 e.Kr.)	10
Senantik (284–500-talet e.Kr.)	8
Kronologiskt osäkra	76
S:a	647

Tabell 4. Kronologisk fördelning av grekiska källtexter

42. *Nationalencyklopedin*, s.v. “grekisk litteratur och teater” och “latinsk litteratur”.

43. De största översättningarna av detta slag är nr 160 och 186; det finns ytterligare några enstaka dissertationer med översättningar ur den grekiska antologin och av anakreontiska dikter.

44. De mest omfattande publikationerna av detta slag är nr 122 och 182.

Period	Diss.övers.
Förklassisk (c. 240–80 f.Kr.)	9
Klassisk (c. 80 f.Kr.–14 e.Kr.)	121
Efterklassisk (c. 14–138 e.Kr.)	45
Senlatinsk (138–500-talet)	13
Kronologiskt osäkra	6
S:a	194

Tabell 5. Kronologisk fördelning av latinska källtexter

Kronologiskt dominerar de perioder i både den grekiska och latinska litteraturens historia som traditionellt uppfattats som dess höjdpunkter i kreativt och estetiskt hänseende. Detta är för den grekiska litteraturen den förklassiska och klassiska perioden och för den latinska den klassiska och efterklassiska perioden.

2.2.3 Genre

Det skönlitterära inslaget är markant i valet av texter. Det är framförallt de estetiskt tilltalande, stilistiskt och retoriskt välformulerade texterna som översätts. Det kan vara problematiskt att dela in litteratur i genrer, särskilt som mycken litteratur skapas om inte för att omstörta den rådande ordningen på det litterära fältet, så i alla fall för att (om)pröva och justera ordningen.⁴⁵ I det följande följs gängse moderna genrekategoriseringar av enskilda verk. Ibland kan ett författarskap beskrivas med en enda genrebeteckning, men många författare arbetade med flera genrer och ibland har även en sådan produktion traderats – och översatts i dissertationsmaterialet. Detta gäller i synnerhet de romerska författarna. Nedan redovisas vilka författare som översattes av de olika prosa- och poesigenrerna.

45. Th.G. Rosenmeyer, "Ancient Literary Genres: A Mirage?", *Yearbook of Comparative and General Literature* 34 (1985) 74–84.

Tal och historieskrivning är de två prosagenrer som dominerar både i grekisk och latinsk litteratur. Bland retoriker översattes Lysias, Demosthenes och Cicero; i materialet finns även översättningar av några tal på kristna teman av Johannes Chrysostomos och Proklos av Konstantinopel. Det retoriska dominerar även i utdragen ur historikernas verk; det är nästan endast tal som excerperats ur Herodotos, Thukydid, Xenofons, Livius och Tacitus historiska skrifter. Översättningarna av Tacitus *Germania* skiljer sig från andra översättningar av historikers skrifter i det att översättarna tycks ha intresserat sig för den för dess innehåll lika mycket som för dess stil. Epistolografi är representerat med översättningar av brev författade av Cicero, Plinius d.y. och av Klemens av Rom. Även i valet av filosofiska texter tycks estetiska överväganden ha varit styrande. Platons dialoger och Ciceros filosofiska skrifter dominerar, men det finns även översättningar av Theofrastos (*Karaktärer*) och av Aristoteles (*Kategorier*). Kategorin fiktionsprosa finns representerad med Lukianos från Samosatas *En sann historia*, vilket är ett avvikande textval då det är den enda fiktionstexten på prosa och dessutom en grekisk text från den i ringa omfattning översatta perioden romersk kejsartid. Några prosatexter avviker från det stora flertalet i det att de tycks ha valts för innehållet mer än för stilen. Hit hör översättningarna av sådan fackprosa som Aristoteles ovannämnda *Kategorier*, den grekiske matematikern Diofantos aritmetiska skrift och Pomponius Melas *Geografi*. Översättningarna ur pseudo-Longinos *Om litterär storhet* får tillskrivas det estetiska intresset, även om det är en facktext, liksom även översättningarna ur Ciceros skrifter om retorik. Tacitus *Germania* är ett gränsfall. Samtidigt som Tacitus är en erkänt stor stilist tycks dessa översättningars anmärkningar, som fokuserar på skriftens sakinnehåll, tyda på att de som översätter *Germania* är starkt engagerade i just innehållet snarare än den yttre formen.

Det poetiska fältet är svårare att beskriva av främst två skäl. Dels är antalet översättningar av poetiska texter mer än tredubbelt så stort som prosaöversättningarna, dels låter sig många texter och författarskap inte kategoriseras med en enda genrebeteckning. Epos och drama översattes flitigast. De tre attiska tragödemna – Aischylos, Sofokles och Euripides – är nästan komplett översatta; den gamla attiska komedien finns representerad med utdrag ur några av Aristofanes komedier samt några fragment av Kratinos; av de romerska komediförfattarna Plautus och Terentius har ett verk var översatt. Bland översättningarna av epos märks på den grekiska sidan framförallt de homeriska eposen (halva *Iliaden* och hela *Odysséen*) och Hesiodos *Theogoni* och *Verk*

och dagar, vilka även kan kategoriseras som didaktiska verk. Även smärre episka verk som skämteposet *Striden mellan grodor och möss*, den hesiodeiska *Skölden* samt Musaios kortepos *Hero och Leander* har översatts; korta utdrag finns även av Apollonios från Rhodos *Argonautica* och Quintus från Smyrnas *Posthomerica*. Latinsk epik översattes i mycket mindre utsträckning: korta utdrag ur Ovidius *Metamorfoser* och Valerius Flaccus *Argonautica*. Romerska elegiker översattes i stor omfattning (Tibullus, Sulpicia, Propertius, Ovidius), medan grekisk elegi, som inte bevarats i samma omfattning till modern tid, översattes i mindre omfattning (några få dissertationer med stycken ur Tyrtaios, Solon, Mimnermos, Hermesianax). Grekiska epigram har framförallt översatts ur *Den grekiska antologin (Anthologia Palatina)*, däribland epigram som tillskrivs Aischylos, Sofokles, Euripides, Anakreon, Platon och Aristoteles. På den latinska sidan översattes epigram av Martialis och Ausonius. Både grekiska och romerska lyriker översattes. Grekiska: Pindaros bland körlyrikerna och bland de monodiska lyrikerna översattes framförallt *Anacreontea* och Sapfo men även andra kvinnliga fragmentariskt bevarade lyriker finns översatta; latin: Catullus och Horatius. Både grekisk och romersk bukolisk diktning översattes: Theokritos, Moschos och Bion från Smyrna samt Calpurnius Siculus och Claudianus. Grekiska hymner översattes: homeriska hymner och hymner av Kallimachos. Även latinska satiriker översattes i men ganska liten omfattning (Juvenalis och Persius).

Det finns vissa luckor i denna uppräknings av den prosa och poesi som översattes men den borde ge en god föreställning om vilka texter man arbetade med, genrerna och de flesta författarnamnen. Att i detalj beskriva hur mycket som översattes av de enskilda skrifterna – som tidigare nämnts är det få texter som översattes *in extenso* – och antalet dissertationer som översätter en enskild författare skulle vara för utrymmeskrävande för denna artikel och kanske även ointressant när syftet är att ge en uppfattning om vilka texttyper översättarna var intresserade av. Men inte desto mindre har det sitt intresse att redovisa inte bara vilka författare som översattes utan också i vilka ungefärliga kvantiteter. Tabell 6 och 7 nedan bygger vidare på tabell 4 och 5 ovan. I en tredje kolumn har de ovan uppräknade författarnamnen (eller titel när författarnamn saknas eller inte kan redovisas) upptecknats efter kolumnen med uppgift om antalet dissertationer som översätter litteratur från respektive litterära epok. I tabell 6 markerar "(etc.)" sist i den sista kolumnen att alla namn inte har redovisats. Orsaken är att ett specifikt författarnamn eller en specifik titel inte alltid låter sig sättas på en

dissertation eller dissertationsserie. Detta gäller den förklassiska och klassiska epoken samt de kronologiskt osäkra översättningarna och innebär att summan som anges i kolumnen "Diss.övers." är något högre än summan av de siffror som anges i kolumnen "Namn/titel" i dessa tre rader.

Period	Diss.övers.	Namn/titel
Förklassisk	206	Hesiodos (21), Homeros (164), Mimnermos (1), Sapfo (13), Solon (1), Tyrtaios (1) (etc.)
Klassisk	302	Aischylos (36), Aristofanes (10), Aristoteles (17), Demosthenes (46), Euripides (37), Herodotos (4), <i>Home-riska hymner</i> (11), Kratinos (2), Lysias (1), Panyassis (1), Pindaros (27), Platon (29), Sofokles (36), Thukydides (22), Xenofon (4) (etc.)
Hellenistisk	45	Apollonios (1), Bion (12), Hermesianax (4), Kallimachos (4), Kleantes (1), Krates (1), (ps-)Lykofron (2), Moschos (2), Theofrastos (2), Theokritos (16)
Kejsartid	10	Diofantos (1), Klemens av Rom (4), (ps-)Longinos (2), Lukianos (2), Naumachios (1)
Senantik	8	Johannes Chrysostomos (4), Musaios (2), Proklos av Konstantinopel (1), Quintus av Smyrna (1)
Kron. osäkra	76	<i>Anacreontea</i> (46), <i>Anthologia Graeca</i> (25) (etc.)
S:a	647	

Tabell 6. De grekiska författarnas fördelning över de litterära epokerna

Period	Diss.övers.	Namn/titel
Förklassisk	9	Plautus (7), Terentius (2)
Klassisk	121	Catullus (7), Cicero (42), Horatius (16), Livius (16), Ovidius (21), Propertius (7), Sulpicia (2), Tibullus (7), [Vergilius] (3)
Efterklassisk	45	Calpurnius Siculus (1), Juvenalis (4), Martialis (2), Pomponius Mela (1), Persius (1), Plinius d.y. (2), Statius (1), Tacitus (32), Valerius Flaccus (1)
Senlatinsk	13	Annaeus Florus (1), Ausonius (7), Claudianus (3), Lactantius (2)
Kron. osäkra	6	
S:a	194	

Tabell 7. De romerska författarnas fördelning över de litterära epokerna

2.2.4 Textval: centrala texter

En jämförelse av denna undersöknings korpus med föreläsningsskataloger samt med översättningar som publicerades på förlag utanför akademien visar att det är framförallt de mest centrala texterna som väljs ut för dissertationsöversättningarna, utom när det redan finns en uppskattad översättning.

En genomgång av föreläsningsskatalogerna för Uppsala, Helsingfors och Lunds universitet 1800–70 bekräftar vilken antik litteratur som var den centrala under denna period. De författare och texter som översattes i störst omfattning är också de som oftast är föremål för föreläsningar. Grekiska: Homeros, Pindaros, Thukydid, Aischylos och Sofokles; latin: Cicero, Horatius, Livius och Tacitus. Men en jämförelse mellan denna korpus och föreläsningsskatalogerna visar också att föreläsningarnas textkanon är snäv. På den latinska sidan är Tacitus den ende efterklassiske författaren som förekommer i föreläsningarna; ett större antal efterklassiska grekiska författare förekommer i föreläsningarna men inte upprepade gånger. På det hela taget är översättningarnas texturval större och mer varierat både kronologiskt och generiskt.

Vad gäller den grekiska litteraturen var översättningsfältet i stort sett fritt i den bemärkelsen att mycket litet av den grekiska litteraturen hade översatts tidigare. Många dissertationsöversättningar av grekisk litteratur översätter en text för första gången till svenska. Detta gäller även de långa serieöversättningarna av de homeriska eposen, som utan konkurrens är de mest översatta texterna i denna korpus, även om dissertationsöversättningarna inte hann slutföras innan kompletta översättningar av först *Iliaden* och senare *Odysséen* publicerades på förlag.⁴⁶ De parallella översättningsprojekten är ett tecken dels på att intresset för de homeriska dikterna låg i tiden, dels på att dissertationsöversättarna tycktes mena att deras tolkningar av de homeriska texterna inte blev överflödiga, åtminstone inte i den akademiska kontexten, trots att andra översättningar såg dagens ljus.

På den latinska sidan var läget ett annat då mycket redan hade blivit översatt, detta gäller i synnerhet de största namnen bland poeterna: Vergilius, Horatius, Ovidius. Att Vergilius tre stora verk fanns i allmänt beundrade översättningar av Gudmund Jöran Adlerbeth är troligen skälet till att Vergilius inte översätts;⁴⁷ inte desto mindre finns tre vergilianska texter – *Copa*, *Culex* och *Moretum* ur den så kallade *Appendix Vergiliana* (nr 207, 208) – bland dissertationsöversättningarna. Adlerbeths Vergilius-översättningar fick konkurrens av nya översättningar först på 1900-talet, men hans översättning av hela Horatius korpus tycks inte ha blivit lika beundrad eller uppnått samma kanoniska status,⁴⁸ vilket kan förklara att det bland dissertationerna inte endast finns Horatius-översättningar i utdrag utan även kompletta översättningar av *Ars poetica*, *Oden* och *Epoder* som är explicit kritiska till Adlerbeths översättningsmetod (nr 21, 26, 220).⁴⁹ Ovidius, slutligen, är den latinske poet som översätts mest i denna korpus. Som Vergilius och Horatius hör Ovidius till de poeter som översattes oftast före och under 1800-talet, även om han inte översattes i samma omfattning; *Tristia* hade översatts på

46. Jfr n. 1 ovan.

47. G.J. Adlerbeth, *Virgilii Aeneis öfversatt*. Stockholm 1804. Adlerbeths Vergilius blev omedelbart beundrad, se J. Akujärvi, "Innovatörer och traditionalister. Om tidiga svenska klassikeröversättares syn på sin roll i det svenska litterära systemet", i *Transformationer. Valda texter från International Association of Scandinavian Studies (IASS) 28:e konferens i Lund 2010*, red. av P.E. Ljung. Lund 2011: 231–46.

48. G.J. Adlerbeth, *Horatii bref till pisonerna om skaldekonsten*. Stockholm 1807; *Horatii satyrer och skalde-bref öfversatta*. Stockholm 1814; *Horatii oder och epoder, öfversatta*. Stockholm 1817.

49. J.G. Ek publicerade även Horatius utanför akademien: *Quintus Horatius Flaccus öfversatt. Sednare delen: Satirer och epistlar*. Lund 1847.

1700-talet av Johan Waenerberg och *Metamorfoserna* hade översatts av densamme Adlerbeth.⁵⁰ Även de som arbetade med latinska texter söker sig till tidigare oöversatta texter bland både klassiska och efterklassiska poeter, texter som inte lästs lika mycket. Översättarna jämför ofta sin författare antingen med andra författare av samma genre (elegiker jämförs med elegiker, satiriker med satiriker) eller med den latinska kanons främsta författare. Då framhåller de explicit att den text de översätter inte är lika känd och att den inte håller samma kvalitet som Vergilius, Horatius eller Ovidius men att den ändå har något visst som lönar mödan att läsa och översätta den.

Valet av texter reflekterar tveklöst samtidens förkärlek för den förklassiska och klassiska grekiska litteraturen och den klassiska och efterklassiska latinska litteraturen. De texter som översattes mest är också de mest centrala antika texterna, men samtidigt är det märkbart att översättarna i viss mån söker sig till det mindre vanliga: dels det som professorerna och adjunkterna föreläser om i mindre utsträckning, dels det som ännu inte hade översatts (åtminstone inte i stor utsträckning eller på ett tillfredsställande sätt). Denna prioritering av den äldre litteraturen framför den nyare skulle få i samtiden invända emot.⁵¹

3 Översättarskap

Vilka var översättarna? Det svar som söks på denna fråga här är inte biografisk, även om vissa biografiska uppgifter om översättarna är av intresse, utan vilken översättarens ställning var i universitetet och vilken hans – översättarna är utan undantag ynglingar eller män – funktion var i disputationsakten. Det är skillnad på dissertationsöversättningar publicerade före och efter 1852. Eller rättare: efter 1854, då övergångsregler, som ovan nämnts, var i kraft fram till promotionen i Uppsala år 1854, men för enkelhetens skull säger jag 1852 då jag syftar på denna reform. De sista lundensiska disserta-

50. J. Waenerberg, *Den romerske riddarens och triumvirats-herrens P. Ovidii Nasonis Klag- och sorgbref öfwer sin olyckeliga landsflyktighet, författade uti fem böcker, och nu, för den sinnerika stil och härliga moral, från latinen på vårt svenska språk till den studerande ungdomens tjenst och hielpreda öfversatte*. Stockholm 1761; J.G. Adlerbeth, *Ovidii Metamorphoser översatte*. Stockholm 1820.

51. Jfr Frey 1843: 344 där recensenten ställer sig tvekande till det berättigade i att översätta Plutarchos (c. 50–120 e.Kr.) biografier när det fortfarande finns många äldre grekiska författare som inte blivit översatta.

tionsöversättningarna med både preses och respondentens namn på titelbladet publicerades 1853 (nr 27), de sista uppsaliensiska dito publicerades 1854 (nr 207–9). 1853 och 1854 var promotionsår vid respektive lärosäte.

I detta avsnitt ligger tyngdpunkten på dissertationsöversättningar före 1852 eftersom det är där översättarfrågan är svårast att reda ut. Dissertationernas titelblad är källan för denna undersökning; dissertationerna återspeglar tidens disputationsväsende och måste läsas i den kontexten, det gäller även titelbladen.

3.1 *Præses–respondens–författare/översättare*

Ovan har det redan diskuterats hur 1852 års svenska universitetsreform har ett tydligt genomslag inte bara i den markanta minskningen av antalet dissertationsöversättningar som överhuvud produceras, utan även i översättarskapet i och med att de nya universitetsstatuterna föreskrev att den som disputerade på en avhandling även skulle skriva den själv. Vi kan således med stor säkerhet säga att efter 1852 var översättarna studenter som valt att disputerar på en dissertationsöversättning.

Efter 1852 finns det endast ett namn på titelbladet: studenten-respondentens som också är upphovsmannen. Det är rimligt att den enskilde studenten blivit hjälpt av sin professor/preses i varierande grad, men detta låter sig inte undersökas lätt och måste därför lämnas utanför denna studie.

Före 1852 måste alltså inte en dissertation vara författad av studenten-respondenten. Fram till 1852 finns det alltid två namn på titelbladet: det ena är namnet på preses (disputationsaktens ordförande och ledare), det andra är namnet på respondenten (den student som skulle svara för och försvara dissertationen).⁵² Dissertationerna är ofta mycket korta då disputationen var huvudsaken. Disputationen var ett arv från den skolastiska medeltiden; att studenten visade sig behärska konsten att argumentera efter reglerna på ett gott latin var minst lika viktigt för en framgångsrik disputationsakt som att dissertationen framställde nya vetenskapliga rön. Efter 1852 fick dissertationernas innehåll större betydelse samtidigt som deras omfång växte.

52. Följande bygger på Annerstedt II.2 1909: 121–31; Annerstedt III.2 1914: 169–76, E. Sellberg, "Disputationsväsendet under stormaktstiden", *Idé och lärdom* 1972: 65–84, samt den litteratur som anförs ovan n. 16. Om disputationsovningar på studentnationerna, se L. Burman, *Eloquent students. Rhetorical practices at the Uppsala student nations 1663–2010*. Uppsala 2012: 29–60.

Det är svårt att avgöra vem som egentligen författat en äldre svensk dissertation. Preses ansvar för dissertationen har alltid varit stort, men bruket har inte varit detsamma genom århundradena. På 1600-talet var respondenten i allmänhet författare, även om *pro exercitio*-avhandlingar kunde vara skrivna av preses. På 1700-talet blev det allt vanligare att preses skrev dissertationerna både *pro exercitio* och *pro gradu* och under 1800-talet tycks det bruket ha bli än mer vanligt, även om det finns exempel på dissertationsöversättningar *pro exercitio* författade av respondenten (t.ex. nr 74). Det var preses som ansvarade för innehåll och lämplighet inför fakulteten; med Klinges ord var dissertationerna antingen "författade av professorn, gemensamt uppgjorda av professor och disputand eller skrivna av disputanden under professors ledning och med hans godkännande."⁵³ Men det fanns också de respondenter som arbetade mer självständigt än de flesta andra – det är rimligen dessa respondenter som omtalas som *auctor* ("författare") eller *interpres* ("översättare") på titelbladen i denna undersöknings korpus – och de vars insats för dissertationens tillkomst sträckte sig till att bekosta tryckning samt se över dedikationerna för att täcka kostnaderna för tryckning och andra utgifter i samband med disputationen.⁵⁴ Det senare tycks ha blivit särskilt vanligt under 1800-talet. Ser vi endast till översättningsdissertationerna kommer det att visa sig vara högst sannolikt att preses är författare om inte titelbladet säger något annat. Även när en student står som författare till en dissertation, har preses i allmänhet hjälpt till med val av ämne, litteratursökningar, disposition och korrigeringar.⁵⁵

Preses kan ha låtit respondenten trycka sitt arbete av vetenskapligt och/eller ekonomiskt intresse. Fram till 1852 var dissertationer akademikers främsta medium för att sprida sina forskningsresultat: det var inte bara kostnadsfritt för preses utan även en säker publiceringskanal – i filosofiska fakulteten fanns det alltid avsättningsmöjligheter. Under promotionsår, då antalet ventilerade dissertationer steg betydligt, var det dessutom ett sätt att lätta på arbetsbördan genom att använda eget material och göra

53. I Klinge *et al.* I 1988: 405.

54. Jfr Annerstedt II.2 1909:129f.

55. Jfr t.ex. Henrik Reuterdahls skildring av den hjälp han fick av Esaias Tegnér då han, som han säger, "hade den fåfängan att sjelf vilja författa min gradualdissertation", i *Årkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer*. Lund 1920: 57f.; på dissertationen (nr 175) anges Reuterdahl mycket riktigt som "auctor".

det lättare att få igenom studenter till examina.⁵⁶ Fluktuationen är tydlig bland dissertationsöversättningarna: vart tredje år stiger antalet dissertationsöversättningar som publicerades i Lund respektive Uppsala.

Dissertationsskrivande kunde också göras till ett lätt sätt att tjäna pengar; så gjorde en av de flitigaste dissertationsskrivarna i den svenska universitetshistorien, Petrus Ekerman, *eloquentiæ professor* i Uppsala 1737–79. Under sin långa tid som professor presiderade Ekerman för inte mindre än 516 disputationer. En stor del av de disputationer som ventilerades under hans presidium skrev han mot betalning.⁵⁷ Som alla *præsides* ersattes Ekerman för besväret att vara ordförande vid disputationen (han höjde dessutom med tiden avgiften för sitt presidium). På så sätt tjänade han en anseelig summa och dog rik. Det Ekerman gjorde var inte regelvidrigt och andra professorer vid de svenska⁵⁸ universiteten skrev också disputationer till betalande studenter som stod för tryckkostnaderna, men Ekerman fick utstå skarp kritik av sina uppsaliensiska kolleger som menade att han gick för långt och hjälpte fram omogna studenter till en för tidig examen.⁵⁹

Att dissertationerna var viktiga som publikationsform för svenska akademiker fortfarande kring 1800-talets mitt framkommer bland annat av den kritik som riktades mot 1852 års statuters föreskrift att studenten skulle själv författa sin avhandling. Sigurd Ribbing, professor i teoretisk filosofi i Uppsala (1850–85), var en av dem som gjorde sina åsikter om de nya universitetsstatuterna allmänt bekanta i tryck, men anonymt.⁶⁰ De förändringar som han särskilt pekar ut var just de som rörde dissertationerna, dels avskaffandet av disputationen *pro exercitio* dels påbudet om respondentens författarskap och självständiga försvar av disputationen. Hans huvudsakliga kritik är att de

56. Jfr Henrik Gabriel Porthans beklaganden i brev till Matthias Calonius, citeras i M. Klinge & J. Sarjala, edd. *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia edidit Porthan-seura*. XI.1. Turku 2001: XXIII.

57. Siffran från J.H. Lidén, *Catalogus Disputationum, in academiis et gymnasiis sveciæ, atque etiam, a svecis, extra patriam habitarum, quotquot huc usque reperiri potuerunt*. Uppsala 1778: 134–67.

58. ... och utländska, detta praktiserades åtminstone i Tyskland också, se E. Horn, *Die Disputationen und Promotionen an den deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert*. Leipzig 1893: 51–72.

59. Om Ekerman: Annerstedt III.2 1914: 173f., *Svenskt biografiskt lexikon*, B. Lindberg, *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige* (Gothenburg studies in the history of science and ideas). Göteborg 1984: 46–64.

60. S. Ribbing [anonymt], *Ett och annat ur de nya akademiska statuterna och examen-reglementena*. Uppsala 1853, särsk. 44–54.

flesta studenter inte var mogna för vetenskapligt skriftställeri och att akademikerna förlorade ett värdefullt medium för att publicera sina rön utan att ruinera sig.⁶¹

Vad gäller disputationerna *pro gradu* menar Ribbing att det rådande systemet är gott nog i och med att respondentens försvar betygsattes. Han menade också att regleringen av författarskapet var gott nog, då det visserligen inte ålåg respondenten att själv skriva, men det uppmuntrades med ett särskilt betyg som var en merit i framtida ansökningar till tjänster.⁶² Däremot medger han att det gamla systemet för disputationer *pro exercitio* hade förfallit, men han menar att det inte är ett skäl till att helt riva ner ett gammalt väl beprövat system. Vad som behövdes var istället några justeringar för att rätta till det som felade. Han pekar ut disputationsakten som problemet. Den hade fått förfalla och utvecklas till en löjeväckande tillställning där det kunde hända att respondenten inte förstod vad som avhandlades, svarade på hackigt latin och osammanhängande om han ens öppnade sin mun under disputationsakten. Trots att respondentens insats således kunde inskränka sig till att bekosta tryckningen av en dissertation samt att bjuda på disputationsmiddag kunde han inte desto mindre få godkänt.⁶³ Ribbing menar därför att det hade varit ändamålsenligare att skärpa kraven på disputationsakten *pro exercitio* så att dåligt eller uteblivet försvar skulle leda till att respondenten underkändes. Därigenom skulle studenten få den övning i att offentligen föra ett klart och logiskt resonemang som disputationen *pro exercitio* innebar och preses skulle få behålla sitt medium för kostnadsfri publicering.

I både svenska och finska översättningsdissertationsserier är disputationsaktens förfall märkbar. Som bekant har titelbladen uppgift om tiden för disputationen: år, datum och tidpunkt. Dissertationsseriernas delar publicerades i allmänhet i en ganska tät

-
61. Jfr även C.Y. Sahlin, "Om det akademiska disputationsväsendet med särskildt afseende på Upsala Universitet", *Nordisk Universitets tidskrift* 2:4 (1857) 48–93. Till skillnad från Ribbing pläderar inte Sahlin för det nya systemets avskaffande, men han förespråkar att studenterna skall beredas någon slags argumentationsövning före examen och menar att det är orimligt att begära att blivande lärare skall ägna sig åt vetenskapligt skriftställeri (däremot är det rimligt att kräva det av den blivande vetenskapsmannen) och hoppas att akademikerna bereds andra möjligheter att utgiva sina vetenskapliga arbeten kostnadsfritt. Ek tycks vara nöjd med dissertationernas kvalitet, se J.G. Ek, *Blick på den Svenska Magister-graden och Berättelse om Promotionen i Lund den 31 Maj 1856. Ett minnesblad af Promotor*. Lund 1856: 9, men med tanke på skriftens kontext och genre är det inte omöjligt att Ek skönmålar.
 62. Ribbing 1854: 47. Men av Sahlin 1857: 73 verkar det som om detta var ett senkommet tillägg i examinationsbestämmelserna.
 63. Utvecklingen i Finland var likartad; se Klinge *et al.* II 1989: 395–8.

följd under ett eller några få år. Det är ganska vanligt att en dissertationsseries preses – en serie har i allmänhet en och samma preses⁶⁴ – presiderade över försvaret av delar i serien både på för- och eftermiddagarna. Till exempel kunde en dissertationsserie i 6 sex delar (nr 166) försvaras på 4 fyra dagar mellan juni och november; under två av dessa dagar försvarades en del på förmiddagen och en del på eftermiddagen. Det var säkerligen utmattande, men inte omöjligt. Strax före och efter 1852 tycks det bli värre. I synnerhet några serieöversättningar av romerska författare, dissertationer från Lunds universitet, väcker frågor om hur disputationerna gick till, om dissertationerna överhuvud ventilerades. Enligt titelblad skall en preses ha presiderat över försvaret av en dissertationsserie i nio delar på fyra dagar (nr 11), och över en annan dissertationsserie i fem delar (nr 10) på en och samma dag. En annan preses skall enligt titelblad ha presiderat över försvaret av en dissertationsserie i elva delar på fyra dagar (nr 26) – på en av dessa dagar presiderade han dessutom över en annan dissertationsserie i två delar (nr 25); och över en annan dissertationsserie i sju delar på en och samma dag (nr 27) – på samma dag presiderade han dessutom över tre delar av den nyssnämnda dissertationsserien på elva delar (nr 26). Alla dessa dissertationers titelblad anger endast datum och plats för disputationen, men inte klockslag, som var brukligt. Enligt titelbladet skall alla dessutom ha varit för magistersgraden och samtliga delar av nr 10 och 11 uppges vara översatta av respondenterna. Hurdana var dessa disputationsakter? Hade ens preses tid och ork att öppna munnen? Om de faktiskt ventilerades är det inte att undra över att det talades om missbruk av det gamla systemet.⁶⁵ Men det kan inte uteslutas att de inte ventilerades; denna undersökning har inte kunnat studera huruvida de dissertationer som publicerades faktiskt ventilerades eller inte.⁶⁶

64. Undantag är nr 107/109: J.O. Lindfors disputerade för graden på seriens första del som han enligt titelbladet översatte själv, därefter tog han över dissertationsserien efter sin far. Jfr även 194/194a.

65. Liknande exempel kan hittas bland de dissertationsserier som listas i Marklin 1856.

66. Jfr C. Annerstedts förord i Josephson 1891–7. Av Hjelt 1909 framgår det att samtliga finska dissertationer är ventilerade.

3.2 Översättartyper

Av 841 dissertationsöversättningar är 787 (94%,) gjorda före 1852.⁶⁷ Enligt titelbladet är respondenten *auctor* eller *interpres* till 102 av dessa 787, vilket innebär att de allra flesta dissertationsöversättningar, 685 (87%) får antas ha preses som upphovsman. I denna studie antas en preses vara översättare av en dissertationsöversättning före 1852 om inte titelbladet säger något annat. I de allra flesta fall är översättarskapet säkert. Av de 787 dissertationsöversättningar som publicerade före 1852 är 128 enskilda dissertationer. Resten, eller 659 ingår i dissertationsserier.⁶⁸ Antalet dissertationsserier är 82; fyra av dessa är två delar långa och författade av respondenten (nr 58, 135, 139, 154). De flesta dissertationsserierna är korta: 69 är mellan 2 och 10 delar, 6 är mellan 11 och 20 delar, och 7 har fler än 20 delar. Det är dessa ordentligt långa dissertationsserier som driver upp antalet dissertationer. Den allra längsta har 90 delar, en 57 delar, två 37 delar, en 28 och två 25 delar.

I det följande presenteras de tre översättartyper som kan identifieras i denna korpus: studenten, karriäristen och professorn. Översättarna i de tre grupperna undersöks inte som individer utan som typer. Eftersom översättarfrågan inte undersöks på individ- utan på typnivå är det inte intressant att gå in på detaljer i översättarnas biografier även om den ene studenten, karriäristen och professorn inte är den andre lik.

3.2.1 Studentöversättare

Till denna grupp hör 155 dissertationsöversättningar: samtliga de 53 dissertationer som i enlighet med 1852 års statuter har studenten som upphovsman,⁶⁹ samt de 102 dissertationer före 1852 där titelbladet anger respondenten som *interpres* eller *auctor*. Dissertationerna översatta av studenter fördelar sig jämförelsevis jämnt över källspråken med viss övervikt för översättningar från latin: 71 översätter grekiska och 84 latinska texter.

67. Strängt kronologiskt är dissertationerna före 1852 771, vilket är siffran som angavs ovan, men under övergångsperioden publicerades 16 dissertationsöversättningar i enlighet de gamla disputationssreglerna.

68. Tre serier publicerades helt eller delvis efter 1852: nr 26, 27 och 208. Så strängt kronologiskt är antalet dissertationer i serie före 1852 endast 646.

69. Strängt kronologiskt publicerades 70 dissertationsöversättningar efter 1852, men 16 av dem följer de gamla reglerna i enlighet med övergångsbestämmelserna.

Gruppen studentöversättare omfattar störst antal enskilda översättare, trots att det är möjligt att principen att följa titelbladets uppgift och räkna hit endast de respondenter som sägs vara *auctor* eller *interpres* kan vara något missvisande. Ibland tycks titelbladets uppgift om att respondenten är författare vara tveksam.⁷⁰ Det kan inte uteslutas att någon enstaka respondent kan ha fått sin roll förminskad. Detta kan vara fallet med författarskapet till den översättningsdissertation som den blivande uppsala-professorn i grekiska Johan Spongberg, under Joseph Otto Höijers presidium, dispute-erade på för graden år 1830 (nr 70). Titelbladet anger inte respondenten som författare eller översättare och därför räknas den här såsom författad av preses trots att den i allmänhet sägs vara författad av Spongberg själv.⁷¹ Kanske tyder detta på att Spongbergs insats för dissertationens tillblivelse var osedvanligt stor, men ändå inte riktigt så stor som i de fall då respondenten benämns *auctor* eller *interpres* på titelbladet. Spongbergs dissertation jämförd med de ovan diskuterade dissertationsserierna vars delar ventilerats i mycket snabb följd är en god illustration av hur stor skillnaden kan vara mellan respondenter som inte benämns *auctor* eller *interpres*. Men inte desto mindre rättar sig denna studie efter titelbladets uppgifter även i de fall som tycks osäkra (som i fallet Spongbergs gradualdissertation) eftersom det är tveksamt att ett försök att gå på djupet i frågan om författarskap/översättarskap skulle ge resultat som motsvarar den enorma arbetsinsats som skulle krävas för att undersöka den; dessutom är det troligt att resultaten av den efterforskningen skulle bli osäkra.⁷² Antagandet att preses är översättare stärks i de fall då dissertationsöversättningen ingår i en dissertationsserie som ventilerades under samma preses; antagandet att respondenten är översättare stärks i de fall då dissertationsöversättningen är en två delar lång serie vars delar publicerades med några års mellanrum med samma respondent, ibland även samma preses.⁷³

70. Jag tänker på uppgiften om att respondens är författare till serierna nr 10 och 11, två serier som dessutom helt eller delvis ventilerades *pro gradu* på en och samma dag. Det finns några dissertationsserier i två delar gjorda av studenter, men det är exceptionellt att flera olika studenter skall ha översatt en och samma titel, som dessutom ventilerats samma dag. Stämmer uppgifterna?

71. Spongberg författare, t.ex. A.M. Alexandersons nekrolog i *Ny svensk tidskrift* 9 (1888) 265–73 och V. Knös nekrolog i *Pedagogisk tidskrift* 24 (1888) 229–48, G. Rudberg, "Johan Spongberg. Några anteckningar", *Lychnos* 1946–7: 213–45.

72. Jfr Annerstedt III.2. 1914: 172 "Det torde således i hvarje särskildt fall, då fråga är om författarskapet, blifva nödigt att underkasta afhandlingen en ytterst noggrann undersökning, och ändock torde slutet blifva, att man står där tvekande och spörjande."

73. Jfr Annerstedt III.2 1914: 174f.

De flesta studentöversättare översätter en enda avhandling, men det finns några som gör två dissertationsöversättningar som studenter, både *pro exercitio* och *pro gradu* (nr 4 och 204; 207 och 208; samt nr 58, 135, 139, 154 som nämnts ovan). Även i detta avseende är det skillnad på dissertationer före och efter 1852. Studenter som disputerade på en dissertationsöversättning efter 1852 disputerade inte längre både för övning och för grad, och efter 1852 blev dissertationer för meritering till tjänster mindre vanliga. Men bland dem som disputerade *pro gradu* före 1852 finns några studentöversättare som fortsätter att meritera sig med dissertationsöversättningar utanför universitet. Inom ramen för denna undersökning har studenternas fortsatta karriär inom eller utom akademien inte kunnat undersökas systematiskt. Stickprov visar att någon blir bibliotekarie, journalist eller litteratör och att många, föga förvånande, blir lärare eller präster och att lärare kan gå från läroverk till kyrka.

En student som själv hade författat sin avhandling kunde som bekant inte lägga fram den ensam. Han måste ha en disputerad under vars presidium dissertationen ventilerades. De magistrar studentöversättarna använde sig av faller i två klasser. Professorer, antingen professorer i latin (*eloquentiæ et poëseos romanæ*) eller grekiska, det vill säga de två ämnen som närmast berörs av disputationer på översättningar från latin och grekiska, eller professorer i andra ämnen som österländska språk, astronomi och fysik, historia, teoretisk filosofi. De professorer i latin och grekiska som anlätades presiderade även för andra dissertationsavhandlingar som de själva översatt; det är möjligt att studenterna hade ett nära samarbete med dessa *præsides*. Med ett undantag presiderade de som var professorer i andra ämnen för en enda dissertationsöversättning.⁷⁴ Några få lade fram sin avhandling under en magisters presidium; några av dessa magistrar presiderade även för egna dissertationsöversättningar.

3.2.2 Översättare i karriären

Till denna grupp har de dissertationsöversättningar förts som ventilerats under en preses som inte avancerade till en ordinarie professur och som enligt titelbladet inte har översatts av respondenten. Dock räknas inte hit de dissertationsöversättningar som

74. Undantag är E.S. Bring som var en mycket flitig preses för dissertationsöversättningar.

ventilerades under presidium av de karriärister som senare blir professorer och som fortsätter att producera dissertationsöversättningar som professorer.

Denna grupp är den minsta. Här finns 110 dissertationsöversättningar, av vilka 72 består av översättningar av grekiska och 38 latinska källtexter. Antalet översättare i denna grupp är 31. Alla utom en dissertationsöversättning (nr 212) i denna grupp publicerades före 1852. Nr 212 är den enda dissertationsöversättning som användes för meritering efter 1852 för docentur i grekiska språket och litteraturen i Uppsala; översättaren, Aron Martin Alexandersson blev sedermera professor i grekiska i Lund. De flesta översättare i karriären översatte och presiderade för endast en titel, men den titeln var ofta en serieöversättning (upp till 24 delar).

Vid denna tid listas, som bekant, preses titlar, både akademiska och andra, på dissertationers titelblad. Titlarna visar att när översättarna i denna grupp presiderade för dissertationsöversättningarna hade vissa endast sin magistertitel, somliga hade blivit docenter eller adjunkter (ordinarie eller extra ordinarie), och somliga kunde redan skönja början av en karriär utanför akademien i kyrka, läroverk, kansliet, eller Kungliga biblioteket. I den mån som jag hittat uppgifter om denna översättargrupps fortsatta karriär, framkommer det att några få stannade i akademien (en ändade sin karriär som adjunkt, tre som professorer i grekiska, latin respektive teoretisk filosofi), många blev lärare i läroverk och ännu fler sökte sig till den kyrkliga banan antingen direkt efter universitetet eller efter en period i läroverk.⁷⁵ Några få fortsatte översätta klassisk litteratur.

3.2.3 Professorerna

Till denna grupp hör de översättningar vilkas preses är professor i antingen Uppsala, Lund eller Helsingfors. Hit förs samtliga de översättningar som dessa professorer presiderat för, även de som de gjort tidigare i sin karriär, innan de blev professorer. I denna grupp finns inga dissertationer gjorda enligt 1852 års statuter.

75. De flesta hittas i svenska biografiska lexikon, *Nordisk familjebok*, eller i universitetens nationshistorier eller -matriklar. Karriärerna var inte alltid raka och någon hamnade utanför systemet. Jag har inte lyckats hitta någon information om Carolus Thunberg (presiderade för en dissertationsöversättning 1834) efter 1835 då han tycks ha lämnat Uppsala universitet.

Denna grupp innehåller minst antal namn (15) och störst antal dissertationsöversättningar: 576. Dessa 15 professorer presiderade dessutom under sin tid på universitetet för ytterligare 76 dissertationsöversättningar som enligt titelbladet var översatta av studenten/respondenten. Tabell 8 nedan presenterar de översättande professorerna; den är inte sorterad i alfabetisk ordning utan efter antalet dissertationsöversättningar i fallande ordning.

	<i>Antal</i>	<i>Språk</i>	<i>Övers.-period</i>	<i>Andel</i>
Johan Tranér (1770–1835)	220	GR	1807–33	92%
Axel Gabriel Sjöström (1794–1846)	145	GR	1816–46	91%
Vilhelm Fredrik Palmblad (1788–1852)	55	GR	1836–51	60%
Gustav Knös (1773–1828)	49	GR	1809–13	21%
Johan Gustaf Ek (1808–1862)	24	LA	1833–53	47%
Joseph Otto Höijer (1775–1833)	23	GR	1810–31	54%
Johannes Gabriel Linsén (1785–1848)	18	LA	1817–8, 1826–42	35%
Carl August Hagberg (1810–64)	14	GR	1831–42	59%
Ebbe Samuel Bring (1785–1855)	11	LA	1829–39	10%
Olof Kolmodin (1766–1838)	10	LA	1809–15, 1830–6	29%
Christopher Dahl (1758–1809)	2	GR	1797	5%
Esaias Tegnér (1782–1846)	2	GR	1817–23	36%
Eric Götlin (1744–1820)	1	LA	1811	12%
Nils Abraham Gyldén (1805–88)	1	GR	1836–49	6%
Carl Edvard Zedritz (1805–59)	1	LA	1851–4	32%

Tabell 8. Professorerna: antal dissertationsöversättningar, källspråk, verksamhetstid som dissertationsöversättare, andel översättningar av dissertationer

De flesta och de mest produktiva översättarna var, som väntat, professorer i grekiska (Uppsala: Dahl 1790–1809, Knös 1810–14, Höijer 1815–33, Palmblad 1835–52; Helsingfors: Sjöström 1833–46, Gyldén 1847–66; Lund: Tegnér 1812–24) eller latin (*eloquentiæ et poëseos*: Uppsala: Götlin 1806–13, Zedritz 1852–9; Helsingfors: Linsén 1828–48; Lund: Ek 1842–62), men häribland finns även en professor *skytteeanus* från

Uppsala (Kolmodin 1805–38), samt, från Lund, en professor i historia (Bring 1828–55) och en professor *norbergianus* (Hagberg 1849–58). Tranér hade professors namn (blev *professor regius* 1815) men blev inte ordinarie professor. Inte desto mindre förs han till denna grupp eftersom han stannade kvar i akademien trots att han inte lyckades avancera till en professorsstol och trots att han prästvigdes och fick ett pastorat, som han misskötte.⁷⁶ Det nära bandet mellan universitetskarriär och kyrkan märks även i att Dahl, Knös, Bring och Ek var prästvigda och innehavare av (prebende)pastorat vid sidan av professuren; att Esaias Tegnér lämnade sin professorsstol för biskopssätet i Växjö är välbekant.

Efter namnet presenterar tabell 8 antalet dissertationsöversättningar som respektive professor författade under sin akademiska karriär. Spännvidden är, som synes, stor mellan Götlins, Gyldéns och Zedritzs enda och Tranérs 220 dissertationsöversättningar. Med utgångspunkt från antalet dissertationsöversättningar som professorerna producerade, faller denna grupp i tre ganska jämnstora delar: de som översatte 1 eller 2 dissertationer, de som översatte 10–30 dissertationer, de som översatte 40 eller fler dissertationer. Den sistnämnda gruppen domineras av de två storöversättarna Tranér och Sjöström som sins emellan översatte mer än hälften av gruppens samtliga dissertationsöversättningar. Nästa kolumn redovisar vilket deras främsta källspråk är; med tanke på den stora dominansen av översättningar från grekiska, är det väntat att de riktiga storöversättarna översätter från grekiska. Flertalet översätter från ett enda källspråk, men Tranér har en dissertationsserie som översätter från både grekiska och latin (nr 193).⁷⁷ Nästa kolumn redovisar under vilken period professorerna var verksamma som preses och/eller författare av dissertationsöversättare. Den sista kolumnen, slutligen, visar en hur stor andel dissertationsöversättningarna utgör av professorernas samlade dissertationsproduktion.⁷⁸ Siffran har tagits fram genom att dividera dessa professorers samtliga dissertationsöversättningar med deras samtliga dissertationer. Eftersom det inte har varit möjligt att ta hänsyn till huruvida respondenten är författare eller inte till övriga dissertationer som dessa professorer presiderat för under sin

76. Nr 188 innehåller Tranérs avskedsdikt till uppsaliensarna: *Upsaliensibus suis sudercopiam abiturus, valedicit Johannes Tranér.*

77. Bland Hagbergs dissertationer finns översättningar från italienska.

78. Uppgifterna om dissertationsproduktion har tagits fram med hjälp av katalogerna som redovisas ovan i avsnitt 1.

karriär, görs här ingen åtskillnad mellan de dissertationer som professorerna själva översatte och de dissertationer som de presiderade för men som hade översatts av studenten.⁷⁹ Spännvidden är igen, som synes, stor mellan Tranérs 92% och Dahls 5%.

Tabell 8 jämförd med tabell 1 (dissertationsöversättningarnas kronologiska fördelning) visar att storöversättarnas aktivitetsperiod sammanfaller med topparna i produktionen av dissertationsöversättningar. De fyra flitigaste översättarna producerade mer än hälften av alla dissertationsöversättningar (469 av 841, eller 56%). I Åbo/Helsingfors var dissertationsöversättningarna bundna till Sjöström och Linsén så till den grad att det endast producerades fyra dissertationsöversättningar utan deras inblandning i Finland (nr 33, 34, 35 och 72). Samtidigt som detta i sig inte är förvånande, tyder det på att, även om de institutionella förutsättningarna måste vara de rätta för att dissertationsöversättningar överhuvud skulle produceras i Sverige och Finland, det faktum att det producerades så många dissertationsöversättningar bäst förklaras med den enskilda individens val.

Dissertationsöversättningar är tveklöst en mycket vanlig dissertationstyp i filosofiska fakulteten under 1800-talet fram till cirka 1875, och de utgör i många fall en stor eller mycket stor andel av dessa professorers dissertationer, men sista kolumnen i tabell 8 är en god påminnelse om att dessa akademiker sysslade med annat också och att studenter disputerade på annat än översättningar. På grund av akademikers ovan omtalade vana att inte vara sitt ämne trogna, visar procenttalen i tabell 8 hur stor andel dissertationsöversättningarna utgör inte av dessa professorers avhandlingar i klassiska språk eller klassiska studier, utan av deras avhandlingar överhuvud. Det huvudsakliga intresset kunde ligga i ett annat ämnesområde. Trots sina dissertationsöversättningar var exempelvis Gustaf Knös, som gick vidare till en professur i österländska språk 1814 i Uppsala, och Ebbe Samuel Bring mest verksamma i andra ämnesområden.

De fem professorer som översatte 1 eller 2 dissertationer är antingen tidiga eller sena. De två allra första dissertationsöversättningarna i korpusen för denna undersökning är av Dahl (nr 15 och 16). Götlins översättning från 1811 är en av de tidigaste disserta-

79. De flesta presiderade även för några dissertationsöversättningar som enligt titelbladet var översatta av respondenten: Bring 17, Dahl 1, Ek 2, Höijer 15, Knös 1, Kolmodin 8, Linsén 1, Palmblad 19, Tegnér 3, Tranér 4, Zedritz 5.

tionsöversättningarna från latin (nr 37). Tegnér's översättning från 1823 (nr 177) är inte den första lundensiska dissertationsöversättningen eller den första dissertationsöversättning som Tegnér presiderade för men den är en tidig dissertationsöversättning från Lund. Gylden och Zedritz presiderade för de senast publicerade dissertationsöversättningarna enligt de gamla reglerna vid respektive lärosäte (nr 35 och 209).

Antalet dissertationer som denna grupp översatte är stort, men det är inte antalet titlar de producerade. Inte alla, men en mycket stor andel av dissertationerna ingår i en serie (576 dissertationsöversättningar; 92 titlar: 54 serier, 38 enskilda dissertationer). Just det faktum att de producerade serieöversättningar gjorde att antalet dissertationer lätt kunde bli högt. Många tycks ha nöjt sig med att helt enkelt översätta en text, stycka upp översättning och noter i ett antal mindre bitar och ge dessa till studenter som betalade för preses möda och för äran att ha sitt namn på titelbladet; studenterna bekostade tryckningen, de lade på sin höjd till någon eller några dedikationer till sina välgörare och sin familj och självklart lade de fram dissertationen och försvarade den under disputationsakten.

Det är inte helt oväntat att de riktigt långa dissertationsserierna producerades av de tre mest produktiva *præsides*. Tranér presiderade över ett stort antal mindre översättningar; därutöver översatte han *Iliadens* 12 första böcker och publicerade den med kommentarer i 90 delar (nr 180); han översatte poem och fragment av de nio grekiska kvinnliga poeterna (Sapfo, Nossis, Anyte, Myro, Korinna, Praxilla, Erinna, Telesilla och Kleobulina) samt testimonia rörande dem i 37 delar (nr 182); likaledes i 37 delar översatte han hela *Anacreontea* (nr 186). Sjöström åtog sig också stora projekt: han översatte hela *Odysséen* i 57 delar (nr 164); han översatte även ett stort urval ur den grekiska antologin, men detta översättningsprojekt avbröts av Åbo brand (nr 160); till Sjöströms övriga större översättningsprojekt hör översättningarna av ett antal tragedier av Euripides (*Orestes*, *Helena*, *Elektra* och de två Ifigeniorna: nr 165–9). Palmblands största översättningsprojekt var de kompletta, eller nästan kompletta översättningarna av Aischylos och Sofokles tragedier, båda serierna var mer än 20 delar långa (nr 137 och 138).

Att döma av deras utförande var de flesta dissertationsöversättningar avsedda endast för akademien och akademiker. Några få serier reviderades eller försågs med titelblad som tyder på att de vände sig till en vidare läsekrets.⁸⁰ Höijer, Kolmodin och Ek gjorde även översättningar av klassiska texter för icke-akademiska läsare. De fortsatte i stor utsträckning med samma författare som de översatte i akademien: Höijer översatte Thukydides, Kolmodin Livius och Tacitus och Ek Horatius.⁸¹ Hagberg är den ende av dessa professorer som blivit känd för sin översättargärning, men inte för sina översättningar från de klassiska språken, utan för översättningen av Shakespeares dramer.⁸²

Avslutning

Detta har varit en undersökning av de 841 översättningar till svenska av antik litteratur som publicerats som dissertationer för att ventileras vid universiteten i Uppsala, Lund och Åbo/Helsingfors under 1790–1890. Mot bakgrund av den allmänna universitetshistoriska och inomdisciplinära utvecklingen av klassisk filologi i Sverige och Finland (första delen) har dissertationsöversättningarnas uppgång och fall beskrivits i kvantifierande termer. Del två hade fokus på dissertationerna: publikationernas kronologi och vilka källtexterna är. Del tre hade fokus på översättarskapsfrågan. Mot bakgrund av problematiken vad gäller författarskapet av svenska dissertationer före 1852, presenteras de tre översättartyper som kan identifieras i denna korpus: studenten/respondenten, magistern i karriären och professorn.

Analysen visar att det faktum att produktionen av dissertationsöversättningar gick ned och till slut upphörde kan förbindas dels med institutionella omständigheter (1852 års reform av universitetsstatuterna med dess avskaffande av *pro exercitio*-avhandlingarna och den specialisering, professionalisering och större vetenskaplighet som den ledde till då vetenskaplig skicklighet gjordes till den enda befodringsgrunden) dels

80. Se ovan, n. 7 och 8.

81. J.O. Höijer, *Peloponnesiska krigets historia af Thukydides*. I-II. Stockholm 1832–3; O. Kolmodin, *Romerska historien af Titus Livius*. Öfversättning. I-V. Stockholm 1831–44; *Romerske annaler af Cajus Cornelius Tacitus*. Öfversättning. Stockholm 1833–5; *Romerska häfdeböcker af Cajus Cornelius Tacitus*. Öfversättning. Stockholm 1844; Ek 1847.

82. http://oversattarlexikon.se/artiklar/Carl_August_Hagberg_samlar_oversattningarna.

med individuell preferens (nedgången i produktionen börjar redan på 1840-talet då Tranér, den största av storöversättarna, fallit bort). Att svenska filologer producerar dissertationsöversättningar kan inte förklaras endast med personlig preferens, men att dissertationsöversättningarna blir så många beror på några få storöversättare – Tranér, Sjöström, Palmblad och Knös, ansvarar sinsemellan för mer än hälften av samtliga dissertationsöversättningar.

Medan nedgången har ett tydligt samband med en yttre händelse, är det svårare att isolera en enskild faktor som på motsvarande sätt kan förklara varför filologerna i Sverige och Finland börjar fylla dissertationerna med översättningar. Dissertationsöversättningarna visar att ett nyhumanistiskt intresse för den förklassiska och klassiska antikens (särskilt den grekiska) litteratur och kultur fått fäste på universitetet. Men varför översättning? Vad gör översättning till svenska av antika författare till ett lämpligt val för den som skall disputerar *pro exercitio* eller *pro gradu* vid filosofiska fakulteten? Textval och de motiveringar som ibland finns i dissertationsöversättningarna tyder på att översättning är den förvetenskapliga, förprofessionella, förspecialiserade filologins (i vilken den praktiska språkfärdigheten och formuleringsförmågan (även på svenska) var väsentlig) svar på ett ökat intresse för den antika litteraturen. Lindberg har träffande påpekat att i översättningar framträder filologin verkligen "som *konst*".⁸³ För de enskilda översättarna i de olika grupperna kan dissertationsöversättning dessutom ha en annan, outtalad, motivering. Därför är det viktigt att skilja på översättartyper: för de översättande professorerna kan översättningarna hävdas vara ett sätt att lätta på arbetsbördan. Vad gäller Tranér kan dissertationsöversättningarna möjligen ha fungerat som en lätt inkomstkälla; på samma sätt som dissertationer gav *eloquentiæ* professorn Ekerman en betydande förmögenhet tycks Tranér ha samlat på sig en betydande summa att testamentera bort.⁸⁴ För student- och karriäröversättarna är det viktigt att beakta avnämaren: den som valde att inte bara disputerar på en översättning från latin och grekiska utan även att själv göra översättningen tycks i stor utsträckning

83. Lindberg 1987: 234.

84. Se biografisk artikel i *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män* 17 (1849).

hamnat i läroverk eller kyrka. För den yrkesbanan var ett prov som visar på en färdighet i att tolka och kommentera ett textstycke lämpligt.⁸⁵

85. Denna studie har tillkommit inom ramen för projektet *Översatt till svenska. Den antika litteraturen och dess svenska översättare (1500- till 2000-talet)* finansierat av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.